

איגרות בשורת הפטירה (תעזייה) כמנהג יהודי צפון תימן

אהרן גימאני

בקהילות תימן היו שנהגו להודיע על פטירתו של אדם חשוב על ידי שיגור איגרת לכל מכריו של המנוח ביישובים הסמוכים והרחוקים. לעיתים נהגו כך גם אנשים פשוטים שהיו להם קרובים או מכרים במקומות אחרים. למקומות הקרובים הייתה האיגרת מגיעה במהלך שבועת ימי האבל, וליישובים הרחוקים מאוחר יותר. בחרתי להתמקד באיגרות בשורת הפטירה של יהודי צפון תימן, משום שבאזור זה היה המנהג רווח יותר, וכן היה לאיגרות מכנה משותף במבנה ובנוסח.

מאיגרות אלה ניתן ללמוד על אישים שהיו חשובים בקהילותיהם בזמנם, אולם לא נכתב עליהם דבר או שהגיע אלינו חומר כתוב מועט בלבד עליהם, למשל הרב יעבץ מקהילת צעדה, שהיה הדמות המוכרת ביותר בצפון תימן במחצית הראשונה של המאה העשרים. האיגרות מלמדות גם על לשונם של יהודי תימן ועל בקיאותם במקורות.

במאמר זה אחשוף עשר איגרות של בשורת פטירה מהמאה העשרים, שהיו אופייניות לקהילות היהודים בצפון תימן. האיגרות נשלחו על ידי שליחים מקהילת הנפטר לקהילות הרשומות באיגרת, ששם ישבו קרובי משפחה ומכרים. במאמר אדון במבנה האיגרות ובתוכן וגם בענייני נוסח ולשון.

מבנה האיגרות

איגרת בשורת הפטירה כתובה בסגנון מיוחד, והיא קרויה תעזייה (تعزية). מילה זו משמעותה בערבית תנחומים, מהשורש עזא (عزى) שהוראתו לנחם. אולי צריך לתרגם את תעזייה כ"איגרת תנחומים". יהודי תימן השתמשו בשורש עזא להבעת

ההוראה לקונן.¹ ואומנם שני העניינים, של תנחומים ושל קינה, נמצאים באיגרות, ובחלקן כתוב בגב האיגרת "וקינים מעוררת, ובניחומים גומרת". התחלה של נוסח איגרת כזו מצאתי בתקלאל [=סידור] המצוי בכתב יד מתימן מהמאה השש-עשרה, במדור נוסח השטרות, תחת הכותרת "צדארה" תעזייה", שפירושו נוסח או הודעה של תעזייה.² הדף העוקב בתקלאל כתב היד הנזכר, שבו נכתב המושך נוסח האיגרת, חסר. לקמן הקטע המצוי בסידור:

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא.³ צדיק אתה יי",⁴ מישרים אהבך.⁵ צדיק הוא יי"י כי פיהו מריתי.⁶ צדיק יי"י בכל דרכיו וחסין [ד] בכל מעשיו.⁷ הכל למות והכל לְמָוֶת.⁸ מי גבר יחיה ולא יראה מות.⁹ והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת על שמועה רעה כי [באה ו] נמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכשלן [ו] כל מתנים¹⁰ וכל ברכים תלכנה מים.¹¹ איך נקדים שלום והשלום רחק, ונאסף הש[שון] והיגון דחק. איך נאמר שלן [ום] וצמרת הארז [הר] מה¹² יבשה, ועינינו מכעס עששה¹³ [...].¹⁴

- 1 כשאישה הייתה בוכה על מת ומקוננת עליו, היו אומרים עליה שהיא בתעזי. והקללה המפורסמת מושרש זה היא "עזו עליך" – שיקוננו עליך, והכוונה שתמות. מפי ד"ר נעמה בן עמי מפתח תקוה.
- 2 המילה צדארה' (صدارة) משמעותה עדיפות, זכות, בכורה, עמידה בראש; אולם צדר (صَكَنَ) משמעותו פורסם, יצא לאור. ונראה שבביטוי "צדארה" תעזיה" הכוונה היא לפרסום הודעת תנחומים.
- 3 דברים לב, ד.
- 4 ירמיהו יב, א; תהילים קיט, קלז.
- 5 שיר השירים א, ד.
- 6 איכה א, יח.
- 7 תהילים קמה, יז.
- 8 הניקוד אינו במקור. כנוסח הזה ראו אצל הרב אלמוג שלמה אכלופי, ספר זיכרון שערי שלמה, אוצר כתבי יד במדרש, בהלכה ובאגדה, ירושלים תשס"ה, עמ' קעח, ר, רז. והשוו רות רבה ב, ז: "הכל למות והכל למיתה".
- 9 תהילים מט, מט.
- 10 במקור נכתב לפני מילה זו ברכים. על המילה ברכים יש סימן להוראה על מחיקתה.
- 11 על פי יחזקאל כא, יב.
- 12 ההשלמה נעשתה על פי הנוסח שהודפס על ידי הרב שמעון צאלח, בתוך מהרי"ץ, תכלאל עץ חיים, ג, מהדורת הרב ש' צאלח, ירושלים תשל"ט, דף קנא ע"א.
- 13 על פי תהילים ו, ח.

במקורות נוספים נמצא נוסח כללי של תעזייה שבו צוין הנפטר בשם "פלוני בן פלוני", דבר המלמד שהיה נוסח-אב שממנו הועתקו האיגרות.¹⁵

עיון באיגרות מגלה כמה נושאים משותפים: צידוק הדין, בלוויית פסוקי מקרא (בפתיחת האיגרת); קינה כללית לקהל על הסתלקותו של בן הקהילה; הספד פרטי תוך התייחסות לנפטר עצמו; שמות הנמענים, כלומר למי שולחים את המסר, ושמות המוענים, כלומר הקהילה והמשפחה השולחת את ההודעה; תפילה או בקשה בזכות הנפטר, נחמה וציון תאריך הפטירה.

את האיגרת כתב בן משפחה או אחד מנכבדי הקהילה, והיא הועתקה מנוסח קבוע של איגרת קיימת, אבל כל אחד הוסיף וגרע מהנוסח על פי סגנונו האישי ועל פי גודל מעלתו וייחוסו של הנפטר.

החלק הראשון של האיגרת הוא צידוק הדין. היות שמדובר בקהילה של יהודים יראי שמים ובקיאים בתורה, חשוב היה להדגיש, כי האמונה והביטחון בה' לא נפגעו ממקרה המוות. על פי רוב האיגרת פותחת בהכרזה המסמנת את תוכנה: "ברוך דיין האמת",¹⁶ שזה קיצור ברכה הנאמרת על נפטר; ולעיתים גם "ברוך גוזר ומקיים",¹⁷ מתוך ברכת "ברוך שאמר", הפותחת את פסוקי דזמרה בתפילת שחרית. בהמשך מובאים פסוקים ומשפטים ברוח צידוק הדין והודעת הפטירה, כגון "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא" (דברים לב, ד), וכן "צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו" (תהילים קמה, ז). לעיתים נחרזים קטעי פסוקים, כמו "הנה לשלום מר לי מר" (ישעיהו לח, יז), "רעדה אחזה (על פי תהילים מח, ז) "גופי ולבי חמרמר", "וקרא זה אל זה ואמר" (ישעיהו ו, ג). גם שלא בציטוטים ושיבוצים מופיעה לעיתים חריזה, כמו "והשלום רחק, והיגון דחק"; "והששון ברח, והאבל צרח".

14 New York, The Library of The Jewish Theological Seminary, Ms. 4806. P. 114

על פי לוח עיבור השנים, התכלאל נכתב בסביבות שנת ש"ם (1580).

15 ראו למשל נוסח שהודפס על ידי הרב שמעון צאלח, בתוך מהרי"ץ, תכלאל עץ חיים (לעיל הערה 12), דף קנא ע"א-ע"ב.

16 משנה ברכות ט, ב.

17 הגרסה בבבלי ברכות נז ע"ב: "ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים". בירושלמי ברכות ט, א: "ברוך גוזר ומקיים". וכך גם ברי"ף ברכות מג ע"א; ברא"ש ברכות, פרק ט, סימן ז; ובשולחן ערוך, אורח חיים, סימן רכד, ד.

דברי ההספד נעים בעיקר סביב העצב הפוקד את סביבת הנפטר ("אבכה ואקונן") והקושי להכיר בכך שהחיים לא יימשכו כשהיו; ודוגמה טובה לכך היא המשפט "אין נקדים שלום ואין שלום נמצא".

בחלק השני נרשם שם הנפטר; אפשר שרצה הכותב להכניס את הקורא לתחושות הקשות שמבטאת האיגרת לפני הזכרת שם הנפטר, כדי שבהגיעו לזיהוי המת ימצא עצמו כבר שותף בתהליך האבל. שם הנפטר נרשם בדרך כלל באותיות מודגשות, בתוספת דברים שמייצג הנפטר או שמיוצגים בו: ענוותנותו, חכמתו, טוב מידתו וכו'. למשל: "הה עליו ועל תורתו, הה עליו ועל צורתו, הה עליו ועל מעשיו הטובים"; או "הה עליו ועל ישרותו, הה עליו ועל צורתו, הה עליו ועל בחרותו, הה עליו ועל תורתו, הה עליו ועל מעשיו הטובים". ולאיש: "אהה עליה ועל נעימותה, אהה עליה ועל מעשיה הטובים, אהה עליה ועל ישרותה". עוד נרשם הביטוי "שהלך למנוחות, ועזב אותנו לאנחות", וזה מבטא את הרגשת הקהל האבל על הסתלקותו של אדם היקר להם, ועל כך שהם נשארו לבד. היו שנהגו לאחר כתיבת שמו של הנפטר לצטט קטעים שונים מנוסח ההשכבה, כל כותב לפי ראות עיניו.

בחלק השלישי מובאים שמות הנמנעים והמוענים. תחילה שם הקהילה שאליה נשלחה האיגרת, ואחרי כן שמותיהם של כמה מחברי הקהילה. נראה שהמסר הוא שהשולח מכבד קודם את הנמנעים כשם שהם יכבדו אותו בהמשך בבואם לנחם. לעיתים נרשמו באיגרת כמה קהילות ושמות של חברים בהן, ולאחר סיום הקריאה בקהילה האחת היא הייתה מועברת לקריאה בקהילה האחרת, הבאה בתור ברשימה. בחלק זה נרשמו לפני הסיום משפטים ופסוקים של נחמה ברוח הנוסח "המקום ברוך הוא ישים מיתתו כפרה עלינו ועליכם ועל כל עמו בית ישראל, וינחם אותנו ואתכם בבנין ציון וירושלם", וכן הפסוקים "כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו" (ישעיהו סו, יג), "בלע המות לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ" (שם כה, ח). נוסח זה בא כנראה להראות את כוונת השולח, ואת רצונו בנחמה לאחר מות קרובו. תאריך הפטירה מצוין בסוף. כך ידעו בקהילות הקרובות את זמן סיום שבעת ימי האבל, ואילו בקהילות הרחוקות די יהיה בעצם בשורת הפטירה.

תוכן האיגרות

בדרך כלל נשלחו איגרות על פטירת אישים חשובים בקהילה, אך יש גם איגרות על אנשים נוספים מחברי הקהילה, ומעט איגרות על נשים, וזאת כנראה בגלל מעלתן המיוחדת. שמונה מהאיגרות שיוצגו להלן הן על פטירת גברים, ושתיים על פטירת

נשים.¹⁸ הפצת איגרת הבשורה הייתה על ידי שליח שיצא למקומות הנזכרים. בגב האיגרת נרשם בדרך כלל הנוסח "תוכל זאת האיגרת, בבכי ממהרת, וקנים מעוררת, ובניחומים גומרת, אל יד צניפי התפארת, הנזכרים באיגרת" (איגרות ב, ד, ו, ז, ט); לעיתים בתוספות מסוימות, כמו "ותהא מנת חלקו ומחיצתו עם ר' שלמה בן אדרת" (איגרת א), או "נהפך לאבל כנורי, ועוגבי לקול בוכים" (איגרת ה).

בדרך כלל היה גודל האיגרת תלוי בחשיבותו ובגודלו של הנפטר כנגזרת של יחסו וייחוסו בקהילה. אם היה מדובר באדם גדול וחשוב הייתה האיגרת ארוכה יותר. הגברים היו המשמשים בקודש, המובילים בתפקוד הקהילה, וזו כנראה הסיבה שהאיגרות על הגברים ארוכות יותר ומרובות יותר ביחס לנשים.

בדרך כלל נכתבה איגרת אחת המבשרת על פטירתו של אדם מסוים, אך היו מקרים שנכתבו מספר איגרות על אותה הפטירה, לעיתים בגלל חשיבות הנפטר ולעיתים בגלל הצורך להפיץ את הבשורה לקהילות שונות שהיו מצויות בכיוונים מנוגדים. לפי שעה לא מצאתי שתי איגרות שנכתבו על נפטר אחד, וזאת כנראה בגלל מיעוט האיגרות שנותרו בכלל ושיעורן הנמוך של איגרות מקבילות בפרט.

לקמן תוכן איגרות בשורות הפטירה, לפי סדרן הכרונולוגי, תחילה האיגרות על הגברים ואחרי כן על הנשים. בשתי איגרות לא צוינה השנה, והן יובאו בסוף האיגרות של הגברים.

איגרת א

מבשרת על פטירתו של הרב סעדיה בן אברהם הכוהן. באיגרת לא נרשם תאריך פטירתו, אך על פי האישים הנזכרים באיגרת יש לשער שהוא נפטר בראשית המאה העשרים. על חוכמתו של הנפטר נכתב בין השאר באיגרת: "מְפַעֵנֵנָּה עלומות"; "בר אבהן ובר אוריין"; "מאור הגולה"; "כבה אור היהודים". על תכונותיו נכתב: "בעל מצות וצדקות. שגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם"; "גדול הישרים וכידו שלושה הכתרים". על היותו מזרע הכהונה נכתב: "ארון התורה מזרע אהרן אוהב שלום ורודף שלום". האיגרת נשלחה מהיישוב חידאן אל צעדה.

18 לאיגרות נוספות ראו א' בן דוד, "התעזייה בצפון תימן", תהודה 12 (תש"ן-תשנ"א), עמ' 37-40; הנ"ל, "ה'תעזייה' על שמעה בת מסעוד", תהודה 25 (תשס"ח), עמ' 61-67; הנ"ל, בית האבן, קריית עקרון תשס"ח, עמ' 53-56, 276-277, 517. שליחת איגרות המבשרות את הפטירה הייתה נהוגה גם בקרב המוסלמים בצפון תימן; ראו שם, עמ' 53.

איגרת ב

מבשרת על פטירתו של מוסא בן יחיא גמיל. בתאריך פטירתו נרשמו היום בשבוע והיום בחודש, אך לא השנה. על פי האישים הנזכרים באיגרת הוא נפטר במחצית הראשונה של המאה העשרים. באיגרת נכתב עליו: "באסיפת בנינו, מחמד עינינו". האיגרת נשלחה מאחד היישובים במחוז משרק אל היישוב דַמָאג ואל היישובים במחוז בלאד אלעמאר.

איגרת ג

מבשרת על פטירתו של הארון (בעברית: אהרן) בן דאוד גמל ביום כ"ז בטבת תרצ"ב (6 בינואר 1932). הנפטר נזכר כצדיק, ונכתב עליו הפסוק "גלה כבוד מישראל" (שמואל א ד, כא–כב), ועוד נכתב עליו "בר אבהן ובר אוריין", דבר המלמד שהוא ואבותיו היו תלמידי חכמים. האיגרת נשלחה מהיישובים טֶלֶח ועכוואן ליישובים תשדאן ורזאח. הנפטר היה מתושבי טלח, והוא נזכר בפנקס התרומות של השד"ר שלמה נדאף, בראש רשימת תושבי המקום, דבר המלמד שהיה מראשי הקהל.¹⁹

איגרת ד

מבשרת על פטירתו של סאלם בן סעיד כהן צדק, מהיישוב קולה, ביום כ"ב בשבט תרצ"ט (11 בפברואר 1939). על פטירתו נכתב "אוי לנו מי יביא לנו תמורה, ומי יעמוד לנו בעת צרה".²⁰ הוא נפטר בהיותו כבן 18 שנה, והשאיר בת יחידה כבת שנה.²¹ האיגרת נשלחה מהיישובים בלאד-אסואד ועוץ ליישובים ראזח ונציר.

איגרת ה

מבשרת על פטירתו של הרב דאוד בן יחיא גמיל ביום ט' באדר תרצ"ט (28 בפברואר 1939). הוא נמנה עם חכמי הקהילה, ונכתב עליו: "ביום אסיפת החכם חשכו המאורים"; "כי נלקח ממנו ארון התורה". ממה שנכתב עליו באיגרת למדים שהיה מראשי בית הכנסת. באיגרת על פטירתו נכתב עליו: "בית הכנסת מקוננת איה

19 איש ימיני – ספר הזכרון לרבינו יחיא יצחק הלוי זצוק"ל, בעריכת הרב א' יצחק הלוי, ד, בני ברק תשע"ג, עמ' שס.

20 על פי ירושלמי ברכות ב, ח.

21 מפי בתו, שושנה לוי, שמסרה לי את האיגרת.

מציע מ[צעו]תי. והנרות מקוננים איה מדליק פתילותי. וס"ת [=וספר תורה] מקונן איה מתקן אותיותי". האיגרת נשלחה מהעיר צעדה ליישובים טלח, פלה, מגז וצארה.

איגרת ו

מבשרת על פטירתו של הרב אברהם בן הרב יחיא קעטבי ביום י"ט בתמוז תש"א (14 ביולי 1941). על היותו מנכבדי הקהילה למדים מן הביטויים "אור היהודים", "החכם הנבון", "על לקיחת הרב מתוך הקהילה" (!) שנכתבו עליו באיגרת. על עמלו בעולם הזה ושכרו לעולם הבא נכתב: "פאר וכבוד יהיה לו לפני קונו, זכור יזכור לו תורתו והגיונו, ולקץ הימין יעמידהו האל השוכן במעונו". האיגרת נשלחה מהיישוב גבל ליישובים כולאן, סורמה וצאפייה.

איגרת ז

מבשרת על פטירתו של הרב יעבץ,²² רבה של קהילת צעדה, שהייתה הקהילה המרכזית ליהודי צפון תימן, ביום ה' במרחשוון תש"ב (26 באוקטובר 1941).²³ הרב יעבץ היה הדמות המפורסמת בקהילות היהודים בצפון תימן. את האיגרת כתב בנו הרב יעקוב, ובה מופיע תיאור של דרכי חייו: "מחצות לילה ואילך היה מתעורר מתנומתו, והיה הוגה בתורתו. ודמעו נזולות כמו מטרות שחקים, על אורך הגליות ועל שעבוד מלכיות. ובאור היום היה משכים להתפלל בשפתים ערבות". האיגרת נשלחה מהעיר צעדה ליישובים אטלח, מגז, פללה וצארה.

22 שמו הפרטי שניתן לו בלידה היה יחיא. נראה שבצעירותו ניתן לו הכינוי יעבץ, וזאת על פועלו הרב בתחום הרוחני בחיי הקהילה בצעדה, והוא על פי דברי התלמוד הבבלי במסכת תמורה דף טז ע"א: "תנא, הוא עתניאל הוא יעבץ, ומה שמו – יהודה אחי שמעון שמו. עתניאל – שענאו אל, יעבץ – שיעץ וריבץ תורה בישראל. ומנלן שענאו אל – דכתיב (דברי הימים א ד, י): ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמור אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ירך (עמדי ועשה מרעתי) לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל". [בנוסח המסורה: "...לאמר עמי ועשית מרעה..."].

23 פרטים עליו ראו במאמרו של הרב י' קאפח, "הרה"ג כמוהר"ר יעבץ זצ"ל", כתבים, ב, ירושלים תשמ"ט, עמ' 1033–1034. ראו גם בספרו של נכדו הרב עובדיה יעבץ, ספר שפתי ישנים, בסוף הספר אפיקי מים על התורה, ב, קרית עקרון תשנ"ג, עמ' ג–ט; A. Gaimani, "The Rabbinical Court of Sa'da in Northern Yemen", in H.G. Sprecher (ed.), *Jewish Law Association Studies X: The Jerusalem 1998 Conference*. Volume (Binghamton, New York: Global Publications, 2000), pp. 48–51. לשאלות ששלח הרב יעבץ לבית דין צנעא ראו א' גימאני, "בין בית דין צעדה לבית דין צנעא", דיני ישראל כ–כא (תש"ס–תשס"א), עמ' 285–328.

על פטירתו של הרב יעבץ סיפר לי נכדו הרב עובדיה, שכינה בשנות הארבעים של המאה העשרים כרב הראשי של יהודי צעדה. הוא סיפר שהרב יעבץ נפטר בפתאומיות, וכשפשטה השמועה על פטירתו פרצה יללה גדולה בקהילה היהודית בעיר ומחוצה לה. גם המוסלמים הגרים בקרבת מקום לקהילה היהודית הפיצו את השמועה, במילים "אלעאלם חק אליהוד אתואפא" (המנהיג של היהודים נפטר). מן הקהילות הקרובות והרחוקות שבצפון תימן באו לנחם בכל שבעת ימי האבל וגם לאחריהם במשך שנה תמימה. אלה מבני הכפרים שבסביבות העיר צעדה שלא הספיקו להיות בשבעה של הנפטר הגיעו בקבוצות והביאו עמם מצרכי מזון.

איגרת ח

מבשרת על פטירתו של הרב סאלם בן דאוד עזירי ביום ט' בשבט תש"ז (30 בינואר 1947). באיגרת נכתב עליו בין השאר: "בר אבהן ובר אוריין, דכל קושיות ומלות בס יעיין". ועוד נכתב בהמשך: "אוי ואבוי על הצורה הטהורה, מבאר קושיות בתירוצים ומשנה וגמרא, הלכות ואגדות וסודות התורה, בטוב טעם ודעת ונועם והארה, בתואר ובנעימה וגם שפה ברורה, ה' ישים חלקו עם אברהם ושרה, ומעה"ט [=ומעשיו הטובים] יהיו לח"י עטרה". האיגרת נשלחה מהיישוב סאקין ליישובים שעף וקרחאו.

איגרת ט

מבשרת על פטירתה של הדייה בת יוסף ברכה. באיגרת נכתב עליה: "על אסיפת אמי הכבודה והצנועה והנכבדת". האיגרת נשלחה מהיישוב בקאם לעיר צעדה; לא נרשם בה תאריך.

איגרת י

מבשרת על פטירתה של הדייה בת סלימאן צברי ביום י"ז בשבט תשי"ד (21 בינואר 1954). האיגרת נשלחה מהיישוב קיף ליישוב גמעה. הדייה הייתה אשתו של הרב סעיד בן סאלם ערג'י, ונודעה כאשת חיל שסייעה לבעלה ולילדיה כדי שיוכלו להמשיך בלימודם. נכדתה סעידה בת מורי סאלם ערג'י מספרת שהיא הייתה אישה אצילה, חכמה, יפה, ומכובדת בעיני נשות האזור שהיו באות אליה להתייעצות. היא עמדה במרכז העניינים, ובעת רגעי שמחה ועצב תמיד דאגה לסובבים אותה. ביתה היה פתוח תמיד לכל רעב, יהודי וערבי. היא התגוררה עם משפחתה בכפר הנקרא אלת מורגום, ולאחר פטירת בעלה מורי סעיד בן סאלם ערג'י ביקשו את ידה לא מעט

אנשים, והיא סירבה כיוון שרצתה לטפל בילדיה. כאשר הגיעו ילדיה לבגרות היא עברה לגור בכפר אלקיף ונישאה ליחיא ערג'י, שהיה איש אמיד.²⁴

ענייני לשון וסגנון

לשון קדומה: בכמה איגרות נכתב על מקום הקבורה הנוסח "אוי ואבוי על הצורה הטהורה, ועל תקיעת גופו בעפר המערה" (איגרת ו), או "אוי ואבוי על הצורה הטהורה, ועל נתינת גופו בעפר המערה" (איגרת ז). בלשון יהודי תימן מערה היא כינוי לבית קברות.²⁵ מקור הכינוי הוא במנהג ארץ ישראל בתקופה קדומה לקבור את המתים במערות קבורה, ונוסח זה היה שגור בפי היהודים בתקופת הגאונים.²⁶ דגשים: באיגרת ד מופיעים דגשים בחלק מאותיות ד, כ, ת להורות על קריאתן כעיצורים סותמים (d, k, t), להבדיל מקריאתן האפשרית כחוככים (רפים).

24 את הדברים מפי הנכדה, סעידה בת מורי סאלם ערג'י, כתב לי משה בן יחיא בן סלימאן ערג'י מפתח תקוה במכתבו אליי מתאריך כ"ט בכסלו תשע"ד (2 בדצמבר 2013). עוד מספרת נכדתה כי בעת עריכת הסכם החתונה בינה לבין מאיר (ועלאן) כובני, הסבתא התערבה במשא ומתן בין המשפחות לטובת נכדתה, ודבריה התקבלו על הצדדים. בצפון תימן היה נהוג כי בליל הקידושין היה החתן קורא לכלתו מחדר הנשים, והוא היה מניח את ידו על ראשה "וירום ראסה" [תרגום מילולי: ילחץ את ראשה], והכוונה מכופף את ראשה ומושיבה לידו. כמו כן מניח את רגלו על רגלה כאות לכך שתהיה האישה הבאה לביתו כנועה וסרה למשמעתו. בעניין זה מספרת הנכדה סעידה, שהסבתא הדייה דרשה כי במעמד הלבשת הכלה בבגדים, ובהצגת תכשיטי החתן כמתנה לכלה, נכדתה הכלה סעידה "תדעס" כלומר תדרוך על התכשיטים. כששמעה זאת אם החתן היא התנגדה לכך, מפאת כבודה וכבוד בנה החתן. כהסכמה לכך התנתה הסבתא הדייה שגם החתן לא "ירום ראס סעידה", כלומר לא יכופף את ראשה ולא יניח רגלו על רגל נכדתה, וזאת כדי שנכדתה לא תתבייש וכך היה. על המנהג שהחתן ישים רגל ימינו על רגל שמאלה של הכלה כסגולה שתהא נשמעת לו, ראו הרב י' רצאבי, שולחן ערוך המקוצר, חלק ז, נישואין, בני ברק תשס"ו, סימן רז, ציון רסח, עמ' קלא.

25 הנוסע לתימן, הרב יעקב ספיר, בביקורו בבית הקברות הישן בעיר עדן כתב בעניין זה: "המה כבכל התימן קוראים לביה"ק [=לבית הקברות] מערה". ובהערה כתב: "וכן הוא בתלמוד ב"ב [=בבא בתרא נח ע"א]: 'רבי בנאה הוה [קא] מציין מערתא, ובמקומות רבים בש"ס וראשונים" (הרב י' ספיר, אבן ספיר, חלק ב, מגנצא תרל"ד, עמ' ט). ראו גם י' רצאבי, אוצר לשון הקודש שלבני תימן, תל אביב תשל"ח, עמ' 166, ערך 'מערה'; הרב א' בן דוד, בית האבן: הליכות יהודי צפון תימן, [קריית עקרון] תשס"ח, עמ' 60.

26 א' יערי, "חרם במערה", תרביץ כא (תש"י), עמ' 207.

שימוש בגרשיים: לעיתים הוסיף הכותב גרשיים במילה מסוימת בפסוק המצוטט כדי להבליט שינוי משמעות או צורה ביחס למקור. באיגרת שנשלחה על פטירתו של הרב יעבץ נכתב שמו "מורינו ורבינו כבוד אבא מו"ר יעב"ץ תנצב"ה". הגרשת יעב"ץ באה לציין שזהו כינוי שדבק בו, ואילו השם שניתן לו בלידה היה יחיא. עוד נכתב באיגרת: "בקול דיבור זכירתם שבחו יהא נקרב למול שוכן ערבות, ומעטרים לו עטרות עם כתרים בגן עדן אשר נקרא רחובו"ת". הגרשת רחובו"ת באה לציין שהשם הוא במשמעות רוחנית, גן עדן, ולא כפשוטו. בהמשך האיגרת "בכו בכה והשמיעו במר"ה כי נלקח ארון התורה" הוגרש במר"ה כדי להבליט את הצער; מקור הביטוי בפסוק "ויחנו במרה" (במדבר לג, ח). הבן יעקב, שכתב את האיגרת על פטירת אביו, ציין בה את שמו ואת שמות בניו: "זר"ע א"ה [=אבינו הנאסף] יעקוב בכמו"ר [=בן כבוד מורנו ורבנו] יעבץ וחבקוק ועבדאללה". הגרשת זר"ע באה להורות שמדובר בזרעו של הנפטר, כלומר בנו ונכדיו. תאריך פטירתו צוין כמנהג יהודי תימן לציין פסוק מפרשה הנקראת בשבת של אותו השבוע, ובמקרה זה פרשת לך לך: "לך לך מו"א [=מארצך וממולדתך ומבית אביך] אל הארץ אשר אראך" (בראשית יב, א). והוגרשה הארץ להורות שאין הכוונה למשהו גשמי, ארץ כנען כפי כוונת הפסוק, אלא נרמזת כאן ארץ החיים.

ראשי תיבות: לעיתים נרשם רוב הפסוק המצוטט בראשי תיבות. מנהג זה היה מצוי בשל בקיאותם של יהודי תימן בתנ"ך. חלק מן הפסוקים מצוטטים בכל האיגרות והם שגורים בפי כול, וחלק מן הפסוקים מצויים רק בחלק מן האיגרות. למשל, "צדיק י"י בדוב"מ" הוא "צדיק י"י בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו" (תהילים קמה, ז). ואילו "כאיש אאתכאאו"ת" מורה על "כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו" (ישעיהו סו, יג). וכן "בלע המות לנצח ומחה י"א דמכ"פ ו"ע ימכ"ה כ"ד" הרי הוא "בלע המות לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר" (שם כה, ח). לעיתים המילה השלמה היא מאמצע הפסוק, כגון "עהא"ב ונהי ונמ"ק" המכוון אל "על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה (ירמיהו ט, ט). לעיתים כל הפסוק הוא בראשי תיבות, כולל המילה המקדימה. למשל "ככא"ת כאאו"ת" מכוון לפסוק הנזכר לעיל בישעיהו (סו, יג): "ככתוב: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו".

לשונות העצמה: כותבי האיגרות נקטו אמצעים סגנוניים שונים להעצים את רגשות הצער, שבאופן טבעי היו מוצאים ביטוי מודגש בביצוע טקסט אונלי כמו קינה, ואילו באיגרת כתובה ואילמת קשה לתת להם ביטוי חי. נציין שלושה אמצעים כאלה. ראשית, חזרה תכופה על מילות צער כמו יללה, צעקה, בכי. שנית, דימויים

מגזימים, כגון "אזיל כמטרות שמים", "רעשו ההרים", "נבכה ונזיל דמעות כמעין", "במותו רעשו ים עם תהומות". לבסוף, האנשת הרגשות. אין זו רק תחושת "יגון", אלא "היגון דחק"; ולא תחושת אבל סתם, אלא "האבל צרח".

חריזה: ישנם חרוזים המופיעים ברוב האיגרות. ביניהם קטעי חריזה קצרים, כגון: "והשלוש רחק, והיגון דחק" (איגרות ג, ו); "והששון ברח, והאבל צרח" (איגרות ג); "והיגון דחק, והששון רחק" (איגרות ט). או ארוכים יותר: "והששון רחק, והיגון דחק. והשלוש ברח, והאבל צרח" (איגרות ד, ה, ו); "והשלוש רחק, והאבל דחק. והששון ברח, והיגון צרח" (איגרות ב, ח); "וששון רחק, והיגון דחק. והשלוש פרח, והאבל צרח" (איגרות י). ולפעמים חרוז אחד מבריח קטעים ארוכים ממש: "הנה לשלוש מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר" (איגרות ג); "הנה לשלוש מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, מלאכי שלום יבכיון מר, וצועקים בקול חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר" (איגרות ד); "הנה לשלוש מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר" (איגרות ב); "גזע אמונים ירבו צעקה ויקוננו במר, וצועקים בקול חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר, הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום יבכיון מר" (איגרות ח). וכן: "הנה לשלוש מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, ואקרא מספד בלב מר, למול משמר אל משמר, גזע אמונים ירבו צעקה ויקוננו במר, ומלאכי שלום יבכיון מר, וצועקים בקול חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר" (איגרות ז, י). ובאיגרות ד נכפלה חריזה זו: תחילה "הנה לשלוש מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, מלאכי שלום יבכיון מר, וצועקים בקול חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר", ובהמשך "הנה לשלוש מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, ואקרא מספד במר משמר אל משמר, גזע אמונים יהון צעקה ויקוננו במר, ומלאכי שלום יבכיון מר, וצועקים בלב חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר". ויש חריזה המופיעה רק בחלק מן האיגרות. למשל, "אבכה ואקונן ביום ובלילה. ומספד אחדש בפחד וחלחלה. ביום שמועת אחינו פתחנו ביללה, על לקיחת האח מתוך הקהלה" (איגרות ג); "אבכה ואקונן בפחד וחלחלה, ויגון ויללה, על לקיחת כהן צדק שורש מקריבי העולה, ועל לקיחת מחמד עינינו מתוך הקהלה" (איגרות ד, ה). או חריזה זו: "אפתח שפתי בקינה ומספד ואנחות, ואכה כף אל כף ועל כל ראש קרחות, ואש תוקד בקרבי ולא מצאתי מנוחות, ויגון הקיפני מארבע הרוחות" (איגרות ד).

יש גם חריזה שהיא יצירה פיוטית על נפטר פלוני. למשל, באיגרת המבשרת את פטירתו של סאלם בן סעיד כהן, שנפטר בצעירותו, נחרז כדלקמן: "ונכנע לבבינו ונאנח, יום נסיעת האח. יום נקבר ושולח, ורוחו ונשמתו פרח. זכרנו האחרית הצפונה

לבני ברית ושומרי התורה, להם תזרח האורה. ופניהם נהדרה, במצות התורה. ולקחתם כפרה, ונמלטים ממרה. ונשמתם נקרכת, וניצולים משלהבת". ובהמשך האיגרת: "קוננו על זאת הוגים בתורה, שונים במשנה בטעם וסברא, משלשים בגמרא בלשון צח ובעיון נמהרה, ובדברי קבלה מיחדים כל ספירה. אוי לנו מי יביא לנו תמורה, ומי יעמוד לנו בעת צרה" (איגרת ד).

נוסח האיגרות

איגרת א – המחצית הראשונה של המאה העשרים²⁷

פטירת הרב סעדיה בן אברהם הכהן

בר"ה.²⁸

ונשמע וימס לבבינו ולא קמה עוד רוח בנו.²⁹ יקר בעיני ה' המותה לחסידיו.³⁰ צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד ב"מ.³¹ על זאת אספדה ואילילה אלכה שולל ואמכוכ".³² אפתח שפתי בקינות תחת נעימות, ומספד אענה תחת שלומות. נדיבי עם³³ שעו נא אל דברי בשכל טוב³⁴ וחידות, אני אשיב לכליותי ולב[י],³⁵ להרהר ולקום מתנומות. סעיפי הם ישיבוני אמרים,³⁶ ורעד יאחזה³⁷ אותי ואימ[נות]. עלצה³⁸ כסתה אותי ופחד ונוקשות, עדי היו אלומות. ידעו³⁹ נא בעלי שכל ובינ[ה],⁴⁰ וחגרו שק והתכסו

ברשות הרב עובדיה יעבץ, קרית עקרון. האיגרת קרועה במקומות אחדים לאורך צידה השמאלי.	27
= ברוך דיין האמת.	28
על פי יהושע ב, יא.	29
תהילים קטז, טו.	30
המשך הפסוק בתהילים קמה, יז: בכל מעשיו.	31
המשך הפסוק במיכה א, ח: וערום, אעשה מספד כתנים ואבל ככנות יענה.	32
על פי במדבר כא, יח.	33
על פי תהילים קיא, י, ועוד.	34
על פי איכה ג, כא.	35
על פי משלי כב, כא.	36
על פי שמות טו, טו.	37
מילה זו אינה ברורה בהקשר זה, שהרי הוראתה שמחה. ואולי צריך לכתוב "פלצה", וזה יתאים להמשך הקטע, על פי יחזקאל ז, יח: תהילים נה, ו.	38
על פי ההמשך צריך לכתוב: "דעו".	39
על פי דברי הימים ב, יא.	40

כלימות.⁴¹ ידעתם אם פחדתם אם שמעתם, בעת תראו נטיל[ת] הנשמות. הלא אדם יהא מושלך כאין, ונפשו תעלה לשמי מרומות. רעד[ה] אחזה גופי בעת נאסף מִפְּעֻנָּח עלומות. שאר ישוב⁴² סעדיה בכמ"ו⁴³ אברהם, אנוש נחשב כמו מדבר קדמות.⁴⁴ אמת כי לא עממוהו סתומות.⁴⁵ מאור גולה מקור חכמה⁴⁶ ובינה, במותו רעשו ים עם תהומות. הלום הקבצו יודעיו וריעיו, ולבשו שק ובגדיכם פרומות.⁴⁷ לכו נא אט⁴⁸ יחיפים כל אביליו, ועל עפר שבו⁴⁹ וְשָׁנוּ מקומות.⁵⁰ וקראו הוי עלי סעדיה ויפיו, וידים בעט כותבות וחומות. ידיכם אל אדון עולם שאו נא, יזכהו לרוב ט[וב] עם נעימות. ינחם אחיו ובניו ותינוקות של בית, וימחה מפניהם הדמע[ות].⁵¹ [...] מלאכי שלום למולו, להקדים לו במשכבו שלומות.⁵² ונשמתו בגן עדן [...] וילבישה למשי עם רקמות.⁵³

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ו"ע צו"ה.⁵⁴ צדיק א"י ו"מ.⁵⁵ צדיק הוא ה' כי פ"מ.⁵⁶ צדיק ה' ב"ד⁵⁷ וחסיד בכל מעשיו. צדקתך צלו"א.⁵⁸ איך נקדים שו"ש⁵⁹ נמצא, והצעקה רבתה בבית ובחוצה. איך נקדים שלום אליכם נגידים, ואז כבה אור היהודים. קול קורא במדבר⁶⁰ בבכי וקינוות, אל שמועה כי באה.⁶¹

41	על פי ירמיהו נא, נא.
42	ישעיהו י, כא-כב.
43	= בן כבוד מורנו ורבנו.
44	על פי דברים ב, כו. ואולי כוונתו למדרש שמדבר קדמות הוא מדבר סיני, שניתנה קדמות [תורה] עליו. ראו שבת פט ע"א.
45	על פי יחזקאל כה, ג.
46	משלי טז, כב.
47	על פי ויקרא יג, מה.
48	על פי מלכים א כא, כז.
49	על פי ישעיהו מז, א.
50	מנהג קדום היה שהאבל משנה את מקומו. ראו שולחן ערוך, יורה דעה, סימן שצג, ב.
51	על פי ישעיהו כה, ח.
52	ראו שבת קד ע"א.
53	על פי יחזקאל טז, פסוקים י, יג.
54	המשך הפסוק בדברים לב, ד: "ואין עול צדיק וישר הוא".
55	המשך הפסוק בתהילים קיט, קלז: "אתה ה' וישר משפטיך".
56	המשך הפסוק באיכה א, יח: "פיהו מריתי".
57	המשך הפסוק בתהילים קמה, יז: "בכל דרכיו".
58	המשך הפסוק בתהילים קיט, קמב: "צדק לעולם ותורתך אמת".

והחכמה מאין תמצא ומ"ב.⁶² קול אומר קרא ומ"א,⁶³ הסר המצנפת והרם העטרה. נבכה ונזיל דמעות כמעין, על בר אבהן ובר אוריין. על פרידת הצורה הטהורה, ארון התורה, מזרע אהרן אוהב שלום ורודף שלום.⁶⁴

הצבי ישראל על עב"ח אנ"ג.⁶⁵ הה נצעק בבכי ואנקות,⁶⁶ על בעל מצות וצדקות. שגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם. יודע כל⁶⁷ המשתתפים באבלו כי עת באה השמועה לא טובה, אחזה גופי רעדה⁶⁸ ואני אנה אני בא.⁶⁹ ואוי לאותו יום ואותה שעה, שנחבקש לחנינה לחמלה, לשיבה של מעלה.

אבכה ואקונן קא"ק, וכא"כ ב"ו.⁷⁰ ומאין אבקש מנחמים.⁷¹ חגרו וספרו הכהנים,⁷² וכל שומעיהם מתאוננים. גדולים וקטנים, יחדיו מקוננים. על אסיפת גדול הישרים, ובידו שלשה הכתרים.⁷³ אוי לי על שבירי נ"מ.⁷⁴ צירים אחזונו כצירי יולדה,⁷⁵ פחד קרא[נו ורעדה].⁷⁶ על אסיפת השם הטוב אדונינו מאור הגולה, איש היחס סעדיה בכמ"ו אב[רהם] הכהן נע"ג,⁷⁷ שהלך לו אל המנוחה ואל הנחלה.⁷⁸ על כן נשיב ללבנו

- 59 = שלום ואין שלום.
60 ישעיהו מ, ג.
61 יחזקאל כא, יב.
62 המשך הפסוק באיוב כח, יב: "ואי זה מקום בינה".
63 המשך הפסוק בישעיהו מ, ו: "ואמר מה אקרא".
64 על פי אבות א, יב.
65 המשך הפסוק בשמואל ב א, יט: "על במותיך חלל איך נפלו גבורים".
66 על פי מלאכי ב, יג.
67 כנראה צריך לכתוב: "ידעו כל", או "יָדַע לְכָל".
68 על פי תהילים מח, ז.
69 בראשית לז, ל.
70 = קינה אחר קינה ואכה כף אל כף בבכי ואנינה.
71 על פי נחום ג, ז.
72 יואל א, יג.
73 ראו משנה אבות ד, יג: כתר תורה, כתר כהונה, כתר מלכות וכתר שם טוב. והכוונה ללא כתר מלכות, כי אינו מלך.
74 המשך הפסוק בירמיהו י, יט: "נחלה מכתיו".
75 על פי ישעיהו כא, ג.
76 על פי איוב ד, יד.
77 = נוחו [או נָחֻלִין] עדן גן. רצהבי, אוצר לשון הקודש שלבני תימן (לעיל הערה 25), עמ' 185, ערך נע"ג.

הנדרם, כי זה כ"ה. ונשאל מיושב הכרובים,⁷⁹ שישים בג"ע⁸⁰ מנוחתו, כי שם ביתו.⁸¹ כי הלך לפניו צדקו,⁸² אשריו ואשרי חלקו. והלך לקץ הימין לגורלו,⁸³ לחזות ב"ה ו"ב.⁸⁴ הה עליו ועל אסיפתו, הה עליו ועל תורתו, הה על[יו] ועל מעשיו הטובים, הה עליו ועל פרידתו, הה עליו ועל קבר שחפפו. ומי לקחו הלא יוצרו, ובג"ע הסתירו, ועם הצדיקים גנזו. ויקיים עליו מ"ש ונתתי לך מהלכים בה"ה.⁸⁵ והב"ה⁸⁶ ינחם אותנו ואתכם נחמה שלימה, כ[כתוב] כאיש אשר א"ת כאאו"ת,⁸⁷ אכ"ר.⁸⁸ ואחיכם כל ב"י יבכו [את] האש"י.⁸⁹

מצאף אלא אלותנא יהוד צעדה, ובראשם שני בני היצהר⁹⁰ סידי או"ע ס[...]. בכמ"ו סעיד, וסידי יעקוב בכמ"ו סעיד, וסיי[די] דאוד דמארי ואבנה, וסיי[די] סעיד עמראני ו[...], וסיי[די] יעבץ ואבנה, וסיי[די] יוסף קולאצא ואבנה, וסיי[די] מוסא מהאצרי, וסיי[די] יעקוב צעדי, וסיי[די] ס[...]. בוני, וסיי[די] חיים צנעאני, וסיי[די] סאלס חתרוש,⁹¹ וסיי[די] יחיא ירימי, וסיי[די] יחיא השאש, ושאר אחינו ג"ו ב"פ.⁹²

קבלו זאת אגרת תנחומין מאת אחיכם יהוד חידאן, ובראשם סידי דאוד בכמ"ו יחיא עראקי, וסלימאן פנחס, וסלימאן עראקי,⁹³ וסעיד סאלם, ויחיא אבראהים וטיבי, וסיי[די] סאלם טביב ואבנה, וטביב ואבנה, וסעיד טביב ואכוה, וצאלח מדאר, וזאהר ויעקוב חתרוש ואכוה, ויוסף מזעקי ואבנה, ויוסף עפארי, ומוסא כובאני, וסיי[די] מנס

דברים יב, ט.	78
על פי שמואל א ד, ד, ועוד.	79
= בגן עדן.	80
שמואל א ז, יז.	81
על פי ישעיהו נח, ח.	82
על פי דניאל יב, יג.	83
המשך הפסוק בתהילים כז, ד: "בנועם ה' ולבקר בהיכלו".	84
המשך הפסוק בזכריה ג, ז: "בין העמדים האלה".	85
= והמקום (או והשם) ברוך הוא.	86
המשך הפסוק בישעיהו סו, יג: "אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו".	87
= אמן כן יהי רצון.	88
המשך הפסוק בויקרא י, ו: "בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה'".	89
זכריה ד, יד.	90
סבו של הרב עובדיה יעבץ מצד האם.	91
= גדולים וקטנים בלי פירוט.	92
בכתב היד נכתב בטעות: "עראקי".	93

ואכזה, ודאוד סלימאן ואבנה, וצאלח קפרי, ויחיא קפרי ואכוותה, ושאר אחינו ג"ו ב"פ.

הב"ה ישים מיתתו כפרה ע"ו.⁹⁴ וינחם אותנו ואתכם בב"ה, כ' [כתוב] כאיש א"א תנחמנו כא"א ו"ת,⁹⁵ וכ' [תוב] בלע המות לנצח ומחה י"א דמכ"פ ו"ע ימכ"ה כ"ד.⁹⁶ בגב האיגרת

תובל זאת האיגרת, בבכי ממחרת, וקנינים מעוררת, ובניחומים גומרת, אל יד צניפי התפארת, הנזכרים באיגרת, ותהא מנת חלקן⁹⁷ ומחיצתו עם ר' שלמה בן אדרת.⁹⁸

איגרת ב – המחצית הראשונה של המאה העשרים⁹⁹

פטירת מוסא בן יחיא גמיל

בד"ה. בג"ו.¹⁰⁰

הצור תמים פלכ דמ' אאווע צוה.¹⁰¹ צדיק איומ.¹⁰² צדיק י"י בדו"במ.¹⁰³ צדיק הוא י"י כפמ.¹⁰⁴ צדקתך צלוא.¹⁰⁵

איך נקדים שלום ואין שלום נמצא, והצוחה רבתה בבית ובחוצה. איך נקדים שלום והשלום רחק, והאבל דחק. והששון ברח, והיגון צרח. איך נקדים שלום לנגידים, אשר בארצות העמים. באסיפת בנינו, מחמד עינינו, פחד אחזנו, וכשלו ברכינו, אוי נא לנו על שברינו. הנה לשלום מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, מלאכי שלום יבכיון מר, וצועקים בקול חמרמר, וקרא זאז¹⁰⁶ ואמר. קול אומר קרא,

94 = עליו ועלינו, או עלינו ועליכם.

95 המשך הפסוק בישעיהו סו, יג: "אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו".

96 המשך הפסוק בישעיהו כה, ח: "ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה' דבר".

97 על פי תהילים טז, ה.

98 הרב שלמה בן אברהם אבן אדרת, הרשב"א (1235–1310), נמנה עם גדולי חכמי התורה בספרד, ומחמת החריזה בחר דווקא בו.

99 ברשות משה בן יחיא בן סלימאן ערגי, פתח תקוה.

100 = ברוך גוזר ומקיים.

101 המשך הפסוק בדברים לב, ד: "פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא".

102 המשך הפסוק בתהילים קיט, קלז: "אתה ה' וישר משפטיך".

103 המשך הפסוק בתהילים קמה, ז: "בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו".

104 המשך הפסוק באיכה א, יח: "כי פיהו מריתי".

105 המשך הפסוק בתהילים קיט, קמב: "צדק לעולם ותורתך אמת".

106 המשך הפסוק בישעיהו ו, ג: "זה אל זה".

ואמר מא¹⁰⁷ אקרא, הסר המצנפת והרם העטרה. זעקנו זעקה עד שחקים, ברחובות ובשווקים. אבכה ואקונן בפחד וחלחלה, ויגון ויללה, על לקיחת מחמד עינינו מתוך הקהלה. אפתח שפתי בקינה ומספד ואנחות, ואש תוקד בקרבי לא מצאתי מנוחות, ויגון הקיפני מארבע רוחות. אליכם אקראה בעלי לבבות, ברוב יגון והספדות עריבות, וקול בכי ודמעותי קרובות. וכל משכיל יעיין בשכלי¹⁰⁸ וימצאם כאבני צור חצובות, ויבין סוד יסוד גופו וטיבו, שהוא מוכן לכל מקרה ואיכות,¹⁰⁹ אשר חוצב בארבעה דברים שהם ארמ"ע ונקראים יסודות. אנחנו צועקים ואומרים אספו וכהו המאורים, ביום שמועת אחיכם רעשו ההרים. בכו בכיה וקרעו מדיכם, וערכו מספד בכל עריכם, נר מזרחי הפונה אליכם. נאמה שכינה תנוחמו תחתונים, ודרשו בתורה לבטל החרונים, ושפטו בצדק ואל תשאו פנים, וזאת היא כפרה על כל עונים. סודי עליון הכתובים בשער האורה, ולבוש כתר מלכות יסוד ועטרה. פאר וכבוד יהיה לו לפני קונו, ולקץ הימין יעמידהו האל שוכין במעונו. אבכה וקאק, וכלאכבו¹¹⁰ אל ההרים אשא בכי וזנמק.¹¹¹ בת עמי חגרי שק התפלשי באפר, אבל גדול עשי לך מספד תמרורים. קראו למקוננות ותבאנה ואל החכמות שלחו ותבואנה.¹¹² על אסיפת השם הטוב מוסא בן יחיא גמיל תנצב"ה. הה עליו ועל צורתו, הה עליו ועל תורתו, הה עליו ועל ישרותו, הה עליו ועל מעשיו הטובים. לקץ הימין יעמידהו, ומנחל עדניו ישקהו. מציאף ילא אכותנא יהוד דמאג ויהוד בלאד אלעמאר, ובראשם ס' [ידיד] חיים ו' יחיא, וס' סעיד, וס' מוסא ערגי, וס' יעקוב רדי ואבנה ובזייה, וס' סאלם רדי ועיאלה, וס' יחיא מנצור ועיאלה, וס' יחיא ו' סלימאן נגאר, וס' יחיא ו' סאלם, ושאר אחינו יהוד דמאג ג"ו. ס' פנחס חאשדי, וס' יעקוב חאשדי ואכותה ועיאלהם,¹¹³ וס' מסעוד ו' הארון ובזייה, וס' הארון ו' יחיא ועיאלה, וס' סעיד מוסא ועיאלה, ושאר אחינו יהוד בלאד אלעמאר ג"ו ב"פ.

קבלו זאת האיגרת מאת אחיכם יהוד אלמשרק, יחיא ו' דאוד ואבנה, הארון ו' חיים, יחיא ו' חיים ועיאלה, יוסף ו' חיים ועיאלה, מוסא גמיל, סעיד ו' סאלם, יחיא ו' הארון

107 בפסוק (ישעיהו מ, ו) נכתב: "מה".

108 צריך לכתוב: "בשכלי". וכן הוא להלן באיגרות ו-ז.

109 באיגרת ז להלן נכתב: "וחובות".

110 = ואקונן קינה אחר קינה, ואכה כף אל כף בבכי ואנינה.

111 המשך הפסוק בירמיהו ט, ט: "ונהי ועל נאות מדבר קינה". הפסוק פותח במילים "על ההרים".

112 ירמיהו ט, טז.

113 = וילדיהם.

ועיאלה, אברהם ן דאוד ועיאלה, סלימאן ן יוסף ועיאלה ואבזיאה,¹¹⁴ הארון ן דאוד ועיאלה, יחיא ן הארון ואבנה ובזייה, יחיא עראקי, דאוד זנדאני ועיאלה, סאלם סלוס ואבנה, יוסף ן סעיד ואבנה, יחיא חלא ואבנה, מוסא ערגי ואכזה, ויחיא גאהלי, ושאר אחיכם יהוד אלמשרק גוב"פ.
נפטר יום א' י"ג לחדש תמוז.

ישים ה"ב¹¹⁵ מיתתו כפרה עליו ועלינו ועליכם ועל כע"י.¹¹⁶ וינחם אותנו ואתכם ב',¹¹⁷ ככאא"ת כאאו"ת.¹¹⁸ ויעדי מ"ו ג"מ ו"ח ו"כ,¹¹⁹ ויבנה לנו בית אלוהינו ב"ב,¹²⁰ אכ"ר.

א"ע מן וצלת ענדה ימר בהא צלא אלבלאד אתאנייה א"א א"ע צלא אלמדכורין.¹²¹

גבג האיגרת: תוכל זאת האיגרת, בבכי ממהרת, ובניחומים גומרת, אל יד צניפי התפארת, הנזכרים באיגרת.

איגרת ג – תרצ"ב (1932)¹²²

פטירת הארון אבן דאוד גמל
בד"ה. בג"ו.

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, א"א ו"ע צו"ה.¹²³ צדיק הוא י"י כי פיהו מריתי.¹²⁴ צדיק י"י בדוב"מ.¹²⁵ הנה לשלום מר לי מר,¹²⁶ רעדה אחזה¹²⁷ גופי ולבי חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר.¹²⁸

114	תרגום: ונכדיו.
115	צריך לכתוב: ה"ב = השם ברוך הוא. ואולי עשה ראשי תיבות מראשי תיבות של השם ב"ה.
116	= כל עמו ישראל.
117	= בבניין ירושלים.
118	ככתוב: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו (ישעיהו סו, יג).
119	= מננא ומנכון גלותא מעיקא וחרבא וכפנא (אינו ודאי).
120	= במהרה בימינו.
121	תרגום: א"ע מי שתגיע אצלו יעביר אותה אל היישוב השני א"א א"ע אל הנזכרים. ראשי התיבות אינם ברורים לי.
122	ברשות נעמי נדב, רחובות.
123	המשך הפסוק בדברים לב, ד: אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא.
124	איכה א, יח.
125	המשך הפסוק בתהילים קמה, ז: "בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו".

אליכם אקרא¹²⁹ בעלי נעימות, ומספד אענה תחת שלומות. שמעו זאת אחי וראו מכאובי,¹³⁰ הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי.¹³¹ פחדו לבינו,¹³² וכשלו ברכינו,¹³³ על פרידת מחמד עינינו.¹³⁴ אבכה ואקונן קא"ק,¹³⁵ ואכה כף אל כף¹³⁶ ב"ו,¹³⁷ על ההרים אשא בכי ונהי, ועל נאות מדבר קינה.¹³⁸ איך נקדים שלום, ואין שלום נמצא. והשלום רחק, והיגון דחק. הנה לשלום מר לי מר. הצדיק אבד ואין איש שם על לב.¹³⁹ צדיק הוא י"י כפ"מ.¹⁴⁰ צדיק אתה י"י ו"מ.¹⁴¹ גלה כבוד מישראל.¹⁴² צדקתך צדק לעולם ו"א.¹⁴³ איך נקדים [שלום],¹⁴⁴ ואין שלום נמצא. נשמעה צעקה במקהלי היהודים, לנהי ומספד בכי תמרורים.¹⁴⁵ והששון ברח, והאבל צרח. פחד אחזנו, וכשלו ברכינו, אוי נא לנו על שברינו.¹⁴⁶ לילה ויומם אקונן ואבכה,¹⁴⁷ [ומספד]¹⁴⁸ אחדש בפחד וחלחלה.

126	ישעיהו לח, יז.
127	על פי תהילים מח, ז.
128	ישעיהו ו, ג.
129	על פי משלי ח, ד.
130	על פי איכה א, יח.
131	איכה א, יב.
132	לשון רבים. על פי תהילים קיט, קסא.
133	על פי תהילים קט, כד.
134	על פי יחזקאל כד, טז.
135	= קינה אחר קינה.
136	על פי יחזקאל כא, יט.
137	= בבכי ואנינה. מפיוטי הקינות של יהודי תימן על נפטרים. ראו למשל מהרי"ץ, תכלאל עץ חיים (לעיל הערה 12), דף קמד ע"ב.
138	ירמיהו ט, ט.
139	ישעיהו נז, א.
140	המשך הפסוק באיכה א, יח: "כי פיהו מריתי".
141	המשך הפסוק בתהילים קיט, קלז: "וישר משפטיך".
142	שמואל א ד, כא.
143	המשך הפסוק בתהילים קיט, קמב: "ותורתך אמת".
144	במקור נשמט בטעות.
145	על פי ירמיהו לא, יד.
146	על פי ירמיהו י, יט.
147	על פי ירמיהו ח, כג.
148	במקור נשמט בטעות.

מפתח שפתי בקינה ומספד ואנחות, ואש תיקד¹⁴⁹ בקרבי¹⁵⁰ לא מצאתי מנוחות, והיגון הקיפני מארבע הרוחות. בכו בכה¹⁵¹ וקרעו לבבכם, ושובו בתשובה אל יי' אלהיכם.¹⁵² מי ינחמינו ומי ימלל,¹⁵³ הלא יי' אלהינו ואלהיכם. תמהו לבבינו, ורפו ידינו,¹⁵⁴ וכשלו ברכינו. נבכה ונזיל דמעות כמעייין, על בר אבהן ובר אוריין,¹⁵⁵ שהלך למנוחות ועזב אותנו לאנחות, שגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם.¹⁵⁶ אבכה ואקונן קא"ק, ואכה כא"כ,¹⁵⁷ על אסיפת השם הטוב הארון אבן דאוד גמל תנצב"ה,¹⁵⁸ שהלך למנוחות ועזב אותנו לאנחות. אוי ואבוי על אסיפתו, ומי אספו הלא יוצרו, ובג"ע¹⁵⁹ ישים חלקו ומחיצתו. הה עליו ועל תורתו, הה עליו ועל צורתו, הה עליו ועל מעשיו הטובים. אבל נשיב אל לבינו¹⁶⁰ כי זה כ"ה.¹⁶¹ לקץ¹⁶² הימין יעמידהו, ומנחל עדניו ישקהו. ויצרור בצרור החיים נשמתו, וישים כבוד מנוחתו, יי' הוא נחלתו.

מצאף אלא אכותנא יהוד¹⁶³ תשראן ויהוד ראזח, ובראשם יוסף¹⁶⁴ מוסא גמל ועיאלה,¹⁶⁵ וסעיד ן בראהים ואבנה,¹⁶⁶ ויחיא ן דאוד ברטי ועיאלה, והארוון ן סאלם,

- 149 באיגרות ב, ג, ח, נכתב: תוקד.
 150 על פי פתיחה של קינה הנאמרת בתשעה באב (מהרי"ץ, תכלאל עץ חיים [לעיל הערה 12], דף פג ע"א); וזה על פי ויקרא ו, פסוקים ב, ה-ו.
 151 ירמיהו כב, י.
 152 על פי יואל ב, יג.
 153 על פי תהילים קו, ב.
 154 על פי ירמיהו ו, כד.
 155 מנוחות נג ע"א: בר אוריין ובר אבהן.
 156 ברכות יז ע"א.
 157 כף אל כף.
 158 = תהא (או תהיה) נפשו צרורה בצרור החיים. על פי שמואל א כה, כט.
 159 = ובגן עדן.
 160 על פי איכה ג, כא.
 161 המשך הפסוק בקהלת יב, יג: כל האדם.
 162 מכאן ועד סוף הפסקה לקוח מנוסח ההשכבה הנאמרת על הנפטר.
 163 תרגום: מופנה אל אחינו יהודי [המקומות המוזכרים]. מילולית: מיוחס לאחינו. מצאף = נספח או מסופח, אבל בצירוף מילת היחס אלא מובנו "מיוחס ל...".
 164 קיצור של המילה אָבן = בן.
 165 תרגום: וילדיו.
 166 תרגום: ובנו.

ובראיהם בוני, וסאלם קהלאני, וסעיד ן יעקוב ואכוה,¹⁶⁷ וסאלם ן סעיד כ"ץ,¹⁶⁸ ומוסא ן יעקוב ואבנה ואכותה,¹⁶⁹ וסי' [דין]¹⁷⁰ יחיא צעדי ועיאלה, וסאלם צעדי ועיאלה, וסעיד כתאפי ועיאלה, וסאלם ירימי, וסבתאן חריזי ואבנה, ויחיא ן צאלח כ"ץ ואבנה ובזייה,¹⁷¹ ויחיא ן בראהים ברטי ועיאלה ואכותה, וסלימאן ן יחיא גזאל, ושאר אחינו גוב"פ.¹⁷²

קבלו זאת האיגרת מאת אחיכם יהוד אלטלח ויהוד עכוואן, ובראשם בראהים גמל ועיאלה ובזייה גמיל, ודאוד ן הארון, ויחיא ן מוסא ואבנה, וסעיד ן מוסא, ויעקוב גמאזה ועיאלה, וסאלם ן דאוד ואבנה, וסאלם קהא ועיאלה, וסאלם בוני, ויחיא סעד ואכותה כ"ץ, ויחיא אבו סאלם ועיאלה, ושאר אחיכם יהוד אטלח¹⁷³ ג"ו.¹⁷⁴ הב"ה¹⁷⁵ ישים מיתתו כפרה עלינו ועליכם וע"כ עב"י,¹⁷⁶ וינחם אותנו ואתכם בבנין ציון וירושלם, ככתוב כאיש אא"ת כא"א ו"ת,¹⁷⁷ וכתוב בלע המות לנצח ומחה י"א דמכ"פ וע"י מכ"ה.¹⁷⁸ נסתלק יום ד' כ"ז לחדש טבת שנת ברמ"ג.¹⁷⁹

167 תרגום : וְאַחִיו.

168 = כוהן צדק.

169 תרגום : וְאַחִיו.

170 תרגום : ואדוני.

171 תרגום : ונכדו.

172 = גדולים וקטנים (או גדול וקטן) בלי פירוט.

173 הכוונה ליישוב **אלטלח** הנזכר בתחילת הפסקה, והלמ"ד נשמט כאן משום שאין הוגים אותו במילה זו אף שרגילים לכתבו.

174 = גדולים וקטנים, או גדול וקטן.

175 = המקום (או השם) ברוך הוא.

176 = ועל כל עמו בית ישראל.

177 המשך הפסוק בישעיהו סו, יג : "אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו".

178 המשך הפסוק בישעיהו כה, ח : "אדני אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ".

179 לשטרות = תרצ"ב ליצירה / 6 בינואר 1932.

איגרת ד – תרצ"ט (1939)¹⁸⁰

פטירת סאלם בן סעיד כהן
בר"ה.

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אאו"ע צוי"ה.¹⁸¹ צדיק י"י ב"ד וב"מ.¹⁸²
צדיק הוא י"י פפ"מ.¹⁸³

איך נקדים שלום ואין שלום נמצא, והאנחה רבתה בבית ובחוצה. והששון רחוק, והיגון דחוק. והשלום ברח, והאבל צרח. כי קול כחולה¹⁸⁴ שמעתי צרה כמבכירה.¹⁸⁵ הנה לשלום מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר. אבכה ואקונן בפחד וחלחלה, ויגון ויללה, על לקיחת כהן צדק שורש מקריבי העולה, ועל לקיחת מחמד עינינו¹⁸⁶ מתוך הקהלה. אפתח שפתי בקינה ומספד ואנחות, ואכה כף אל כף ועל כל ראש קרחות,¹⁸⁷ ואש תוקד בקרבי ולא מצאתי מנוחות, ויגון הקיפני מארבע הרוחות. ונכנע לבבינו ונאנח יום נסיעת האח, יום נקבר ושולח, ורוחו ונשמתו פרח. זכרנו האחרית הצפונה לבני ברית ושומרי התורה, להם תזרח האורה. ופניהם נהדרה, במצות התורה. ולקיחתם פפרה, ונמלטים ממרה. ונשמתם נקרכת,¹⁸⁸ וניצולים משלהבת.¹⁸⁹ ובג"ע עתידים להתעדן. ויהא חלקם ומחיצתם עם ישיני חברון.¹⁹⁰ על זאת אספדה ואילילה¹⁹¹ בזעם והברה כי נסע מעמנו ארון. קוננו על זאת הוגים בתורה, שונים במשנה בטעם וסברא, משלשים בגמרא

- 180 ברשות שושנה לוי, מושב ישעי. כאמור, באיגרת זו צוינה קריאת עיצורים סותמים על ידי הטלת דגש בתוך האות.
- 181 המשך הפסוק בדברים לב, ד: "אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא".
- 182 המשך הפסוק בתהילים קמה, יז: "בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו".
- 183 המשך הפסוק באיכה א, יח: "כי פיהו מריתי".
- 184 במקור נכתב: "כאחולה".
- 185 ירמיהו ד, לא. במקור נכתב: "כאמבכירה".
- 186 על פי יחזקאל כד, טז.
- 187 על פי עמוס ח, י.
- 188 המלאך מיכאל מקריב נשמותיהם של הצדיקים. ראו למשל תוספות מנחות קי ע"א, ד"ה ומיכאל; ספר הטורים לר' יעקב בן הרא"ש, טור אורח חיים, סימן קכ.
- 189 הכוונה מאש גיהנם. במקור נכתב: "מישלהבת".
- 190 כלומר אבות האומה, הקבורים במערת המכפלה.
- 191 מיכה א, ח.

בלשון צח ובעיון נמהרה, ובדברי קבלה מיחדים כל ספירה. או לנו מי יביא לנו תמורה, ומי יעמוד לנו בעת צרה.¹⁹²

אבכה ואקונן קא"ק, ואכא"פ ב"ו,¹⁹³ על ההרים אשא בכי ונהי וענמ"ק.¹⁹⁴ על אסיפת השם הטוב כהצ"א¹⁹⁵ סאלם ן חי¹⁹⁶ סעיד כהן צדק, סאכ׳¹⁹⁷ אלקולה, תנצב"ה, שהלך למנוחות ועזב אותנו לאנחות. אהה עליו ועל ישרותו, אהה עליו ועל צדקותו, אהה עליו ועל תורתו, אהה עליו ועל מעשיו הטובים. לקץ הימין יעמידהו, ומנחל עדניו ישקיהו, ומזיו שכינתו יהניהו. ויצרור בצרור החיים נשמתו, וישים כבוד מנוחתו, יי הוא נחלתו.

מצאף ילא אכותנא יהוד ראזח, ובראשם ס'ידין מוסא ן' כמ"ו¹⁹⁸ חי יעקוב ואבנה, וס' צאלח ן' יעקוב ובניו, וס' יחיה ן' יעקוב ובניו, וס' חותי מעיץ, וס' יעקוב וס' יוסף וס' חותי עיאל¹⁹⁹ וס' סעיד כותאפי ובניו, וס' סאלם צעדי ובניו, וס' פינחס חריזי ובנו, וס' יוסף דמרמרי ובנו, וס' סעיד דמרמרי, וס' זאהר, וס' סלימאן. ואחינו יהוד אנציר, ובראשם יחיה צעדי, וס' יחיה צוגיירי ובניו, וס' בראהים וס' סעיד גמל ובניו, וס' סאלם גמל ובנו, וס' מוסא וס' חותי מחדון, וס' יעקוב.

קבלו זאת האיגרת²⁰⁰ מאת אחיכם יהוד בלאד אסואד,²⁰¹ ובראשם סעיד עראקי, ועמי²⁰² יחיה אבראהים ואבנה, ועמי מוסא אבראהים ואבנה, וסלימאן ן' יחיה ואכזה ואבנה, ודאוד ן' סעיד ואכזה. ואחינו²⁰³ יהוד אל עוץ, ובראשם ס' סבתאן חריזי ובניו, ויחיה חריזי ובניו.

- 192 על פי ירושלמי ברכות ב, ח.
 193 = קינה אחר קינה, ואכה כף אל כף בבכי ואנינה.
 194 המשך הפסוק בירמיהו ט, ט: "ועל נאות מדבר קינה".
 195 אולי כהן צדק אחינו.
 196 כינוי לנפטר.
 197 תרגום: תושב.
 198 = כבוד מורנו ורבנו.
 199 המילים: "וס' יעקוב וס' יוסף וס' חותי עיאל" כתובות בין השורות, מעל סוף המילה "חותי מעיץ" ואינן משתלבות בנוסח.
 200 במקור נכתב: "האיגרת".
 201 כאן הדגש באות ס מציין את הכפלתה בערבית.
 202 תרגום: ודודי (אחי אבי). עם בערבית הוא אחי האב. ועם זה במקומות רבים באיגרות שלהלן בא השם "עמי" כתואר כבוד לאו דווקא לאחי האב.
 203 הכוונה: קבלו זאת האיגרת גם מאת אחינו וכו'.

השם ב"ה²⁰⁴ ישים מיתתו פפרה עלינו ועליכם ועל כל עמו בית ישראל, וינחם אותנו ואתכם בבנין ב"ה²⁰⁵, א' [מור] כאיש אאמ"ת כא"א ובירשתנ"ו,²⁰⁶ וכ' [תוב] בה"ל ומ' יי דמכ"פ.²⁰⁷

הלך לבי"ע ביום ש"ק²⁰⁸ כ"ב לחודש שבט שנת בר"ך.²⁰⁹

בגב האיגרת: תוכל זאת האיגרת, בבכי ממהרת, וקנינים מעוררת, ובניחומים גומרת, אל יד צניפי התפארת, הנזכרים באיגרת.

איגרת ה – תרצ"ט (1939)²¹⁰

פטירת הרב דוד בן יחיא גמיל

בר"ה. בג"ו.

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול, צו"ה.²¹¹ צדיק הוא י"י כי פיהו מריתי. צדיק אתה י"י ו"מ.²¹²

אבכה ואקונן ודמעתי אזרים, ונהי אחדש ובקולי ארים, במר ומספד בראש ההרים,²¹³ ודמעתי נזולות כמטרות מזרים. איך נקדים שלום ואין שלום נמצא, והצעקה רבתה בבית ובחוצה. והששון רחק, והיגון דחק. והשלום ברח, והאבל צרח. נפל הכתר והעטרה,²¹⁴ חלפה נגינה ופלפולי תורה, במספד ואבל וקנינים ומרה, על זאת תאבל הארץ²¹⁵ לדרי דרא. קול שמועה שמענו,²¹⁶ ופחד פחדנו. וחלחלה אחזתנו, ורעד

204 = ברוך הוא.

205 = בית המקדש.

206 צריך לכתוב: "ובירשתנ"ו". המשך הפסוק בישעיהו סו, יג: "אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנוחמו".

207 בלע המות לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים (ישעיהו כה, ח). בציון ראשי התיבות השמיט הכותב אות א.

208 = לבית עולמו ביום שבת קודש.

209 לשטרות, תרצ"ט ליצירה, 11 בפברואר 1939.

210 ברשות ישראל צנעני, אשדוד.

211 המשך הפסוק בדברים לב, ד: "צדיק וישר הוא".

212 המשך הפסוק בתהילים קיט, קלז: "וישר משפטיך".

213 ישעיהו ב, ב; מיכה ד, א.

214 על פי איכה ה, טז.

215 ירמיהו ד, כח.

216 עובדיה א, א.

רעדנו. ובהספד התחלנו, ולבגדינו קרענו.²¹⁷ ובאפר התפלשנו,²¹⁸ ולארץ נפלנו. על זאת בקינה פתחנו, על אסיפת דוד אחינו.

אבכה ואקונן ביום ובלילה, ומספד אחדש בפחד וחלחלה. ביום שמועת אחינו פתחנו ביללה, על לקיחת האח מתוך הקהלה. שמענו צעקה בקול מר ומספד ואנחות, אש תוקד בקרבינו לא מצאנו מנוחות. היתמות היקיפנו מארבע הרוחות. ביום אסיפת אחינו רעשו ההרים והגבעות.²¹⁹ לכן התחתונים זועקים ואומרים, מדוע אספו וכהו המאורים, שתינו ומצינו²²⁰ המים המרים, ביום אסיפת החכם חשכו המאורים. השכינה נואמת תנוחמו תחתונים, ודרשו בתורה לבטל החרונים, וש[פטן] [בצ]דק ואל תשאו פנים, וזאת היא כפרה על כל העונים. טוב²²¹ י"ש ינ[חי]לו²²² ושם יהיה [גבו]לו, יזכה לחזות בנועם י"י ולבקר בהיכלו.²²³ בית הכנסת מקוננת איה מציע מ[צעו]תי, והנרות מקוננים איה מדליק פתילותי, וס"ת²²⁴ מקונן איה מתקן אותיותי. בכו בכה והשמיעו במרה, כי נלקח ממנו ארון התורה, אוי ואבוי על הצורה הטהורה, ועל תקיעת גופו בעפר המערה.²²⁵

אבכה ואקונן קינה אחר קינה, ואכה כף אל כף בבכי ואנינה, על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה. על אסיפת אחינו השה"ט²²⁶ דאוד בן יחיא גמיל תנצב"ה. רוח ה' נתיחנו בגן עדן, דאתפטר מן עלמא הדין. לקץ הימין יעמידהו, ומנחל עדניו ישיקיהו. ויצרור בצרור החיים נשמתו, י"י הוא נחלתו. הה עליו ועל ישרותו, הה עליו ועל צורתו, הה עליו ועל בחרותו, הה עליו ועל תורתו, הה עליו ועל מעה"ט.²²⁷

217 על פי עזרא ט, ג.

218 על פי ירמיהו ו, כו; יחזקאל כז, ל.

219 על פי נחום א, ה.

220 על פי ישעיהו נא, יז.

221 = הקב"ה.

222 י"ש = 310, והוא על פי דרשת חז"ל במשנה עוקצין ג, יב: "אמר ר' יהושע בן לוי עתיד הקדוש ב"ה [ברוך הוא] להנחיל לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות שנאמר 'משלי ח, כא] להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא'.

223 תהילים כז, ד.

224 = וספר תורה.

225 = בית קברות. ראו לעיל סעיף ד.

226 = השם הטוב.

227 = מעשיו הטובים.

מצאף אלי' אכותנא יהוד אלטלח, ויהוד פלה, ויהוד מגז, ויהוד צארה, ובראשם סיי'דין] סאלם קהא ובניו, וסיי' יעקוב גימאזה ובניו, וסיי' עבדאללה²²⁸ ובנו, וסיי' סאלם ן דאוד ובנו, וסיי' סעיד ן דאוד ובניו, וסי' סלימאן, וסיי' פרניץ ובניו, וסי' יחיא סעד ואחיו, וסיי' יוסף ן סאלם, ושאר אחינו גוב"ף. וסיי' יחיא חמדי²²⁹ ובזייה, וסיי' מוסי' גמיל ובניו, ואסיאדי עיאל²³⁰ יחי' [א] דאוד, וסי' פנחס ן גאבר ובנו, וסיי' דאוד דמארי ובניו, וסי' יחיא גמל, וסי' כורצאן ובנו, ויהוד צארה סיי' או"ע²³¹ גמיל ן יוסף ובן אחיו, וסיי' יצחק ובנו.

קבלו זאת האיגרת מאת אחיכם יהוד צעדה ובראשם מו"ר²³² יעבץ ובנו יעקוב ובניו, וסיי' יחיא השאש ובנו, וסי' סלימאן דמארי, וסי' אבראהם, וסי' סעיד בוני ואחיו, וסי' יוסף קלאצה ובנו, והרון עפגין, וסי' מוסי ירימי ובנו, וסי' סבתאן, וסי' סאלם ירימי ובנו, וסי' סעיד עמר ואחיו, ובני המת יחי' וסאלם ומוסי מארי, ויוסף צברי, וסי' עיצה ובניו, וסי' סאלם גימאזה.

הב"ה ישים מיתתו כפרה עלינו ועכ"ע.²³³ וינחם אותנו ואתכם בב"ה,²³⁴ ככ' [תוב] כאיש אאתכאאו"ת,²³⁵ וכ' [תוב] בלע המות לנצח ויאדמכפוע"י מכה"א,²³⁶ אמן. נפטר יום ג' ט' חודש אדר שנת בר"ן²³⁷ יכבוכב"א,²³⁸ בסדר²³⁹ שמן זית זך.²⁴⁰

228 בעברית: עובדיה.

229 המילה לא ברורה בכתב היד, ואולי כתובה המילה "סמרי".

230 תרגום: ילדי.

231 = אור עיני; אהובי ואור עיני; אהובי ומחמד עיני (או בלשון רבים: עינינו). ראו רצהבי, אוצר לשון הקודש שלבני תימן (לעיל הערה 25), עמ' 6, ערך 'או"ע'.

232 = מורנו ורבנו.

233 = ועל כל ישראל עמו.

234 = בבניין בית המקדש.

235 המשך הפסוק בישעיהו סו, יג: "אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו".

236 המשך הפסוק בישעיהו כה, ח: "ומחה אדני יהוה דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ".

237 לשטרות = תרצ"ט ליצירה, 28 בפברואר 1939.

238 = ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוב לח, ז).

239 כשכותבים את המילה "סדר", מציינים פסוק מפרשת השבוע הרומז לעניין. וראו להלן איגרת ז, הערה 327.

240 מילים מפסוק הפותח את פרשת תצוה החלה באותו השבוע (שמות כז, כ).

בגב האיגרת: תובל זאת האיגרת, בבכי ממהרת, ובניחומין גומרת, אל יד צניפי התפארת, הנזכרים באיגרת. נהפך לאבל כנורי, [ועוג]בי לקול בוכים.²⁴¹

איגרת ו – תש"א (1941)²⁴²

פטירת הרב אברהם בן הרב יחיא קעטבי
בד"ה. בג"ו.

הצור תמים פעלו כ"כ ד"מ א"א ו"ע צו"ה.²⁴³ צדיק אי"ו²⁴⁴ משפטין. צדיק י"י
ב"ד ו[ב]מ. צדיק ה"א ל פ"מ.²⁴⁵ צדקתך צ"ל ו"א.²⁴⁷
איך נקדים שלום וש"נ,²⁴⁸ והאנחה רבתה בבית ובחוצה. איך נקדים שלום
לנגידים, באסיפת אור היהודים. אנ"ש²⁴⁹ והשלום רחק, והיגון דחק. פחד אחזנו,
וכשלו ברכינו, אוי נא לנו על שברינו. הנה לשלום מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי
חמרמר. מלאכי שלום יבכיון מר,²⁵⁰ וצועקים בקול חמרמר,²⁵¹ וקרא זה אל זה ואמר.
קול אומר קרא, ואמר מה אקרא,²⁵² הסר המצנפת והרם העטרה.²⁵³ זעקנו זעקה עד
שחקים,²⁵⁴ ברחובות ובשווקים.²⁵⁵ אבכה ואקונן בפחד וחלחלה, ויגון ויללה, על

- 241 על פי איוב ל, לא.
- 242 ברשות משה בן יחיא בן סלימאן ערגי, פתח תקוה.
- 243 המשך הפסוק בדברים לב, ד: "כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא".
- 244 המשך הפסוק בתהילים קיט, קלז: אתה ה' וישר.
- 245 המשך הפסוק בתהילים קמה, ז: "בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו". במקור נשמטה בראשי
התיבות האות ב.
- 246 המשך הפסוק באיכה א, יח: "הוא ה' כי פיהו מריתי". במקור נכתב בראשי התיבות שם ה'
באות א במקום האות י.
- 247 המשך הפסוק בתהילים קיט, קמב: "צדק לעולם ותורתך אמת".
- 248 = ואין שלום נמצא.
- 249 = איך נקדים שלום.
- 250 על פי ישעיהו לג, ז.
- 251 על פי קינה הנאמרת בתשעה באב והפותחת במילים: "אמרה ציון מצאוני עוניי". מהרי"ץ,
תכלאל עץ חיים (לעיל הערה 12), דף קיג ע"א.
- 252 ישעיהו מ, ו.
- 253 על פי יחזקאל כא, לא.
- 254 על פי ירמיהו נא, ט; תהילים לו, ו; ועוד.
- 255 על פי שיר השירים ג, ב.

לקיחת מחמד עינינו מתוך הקהלה. אפתח שפתי בקינה ומספד²⁵⁶ ואנחות, ואש תוקד בקרבי לא מצאתי מנוחות, ויגון הקיפני מארבע רוחות. אליכם אקראה בעלי לבבות, ברוב יגון והספידות עריבות, וקול בכי ודמעותי קרובות. וכל משכיל יעיין בשכלו וימצאם כאבני צור חצובות, ויבין סוד יסוד גופו וטיבו, שהוא מוכן לכל מקרא²⁵⁷ ואיכות, ²⁵⁸ אשר [חוצב] ²⁵⁹ בארבעה דברים שהם ארמ"ע²⁶⁰ ונקראים יסודות. ²⁶¹ אנחנו צועקים ואומרים אספו וכהו המאורים, ביום שמועתו רעשו ההרים. בכו בכיה וקרעו מדיכם²⁶² על אסיפתו, על שהניח בניו ובני ביתו. וערכו מספד בכל עריכם, נר מזרחי הפונה אליכם. נאמה שכינה תנוחמו תחתונים, ודרשו בתורה לבטל החורונים²⁶³, ושפטו בצדק ואל תשאו פנים, וזאת היא כפרה על כל העונים. סוד²⁶⁴ עליון הכתובים בשער האורה,²⁶⁵ ולבוש כתר מלכות יסוד ועטרה. פאר וכבוד יהיה לו לפני קונו, זכור יזכור לו תורתו והגיונו, ולקץ הימין יעמידהו²⁶⁶ האל השוכן במעונו. יעקב שלם עיר²⁶⁷ וקדיש²⁶⁸ על שכמו ישאנו, ולפני כסא כבודו יניחנו. יעלה ויראה בהר י"י²⁶⁹ אשר צפון לימינו, הר זה קנתה ימינו.²⁷⁰ יכנס דרך שער האולם, הפונה²⁷¹ קדמת עדן²⁷²

- 256 בכתב היד: "ומספר".
 257 צריך לכתוב: "ומקרה". וכן הוא לעיל באיגרת ב.
 258 איגרת זו דומה לאיגרת ב, וגם שם נכתב "ואיכות", ואינו מובן. להלן באיגרת ז נכתב: "ורחובות". נוסח זה מובן בהקשרו.
 259 נשמט בטעות, וכן הוא באיגרות ב, ז.
 260 = אש, רוח, מים, עפר.
 261 רמב"ם, הלכות יסודי התורה ד, א.
 262 = בגדיכם.
 263 צריך לכתוב: "החורונים". וכן הוא לעיל באיגרות ב, ה.
 264 צריך לכתוב: "סודי". וכן הוא לעיל באיגרת ב.
 265 אולי הכוונה לספר שערי אורה לר' יוסף גיקטילייא. בדפוס אמשטרדם תקל"ב מצוין שם הספר **שער האורה**. בדפוסים אחרים **שערי אורה**. ספר זה עוסק בקבלה, וכן כל העניינים המובאים לקמן בסמוך הם סודות קבלה.
 266 על פי דניאל יב, יג.
 267 בראשית לג, יח; ורומז כאן ליעקב העליון, הידוע ליודעי חן.
 268 דניאל ד, פסוקים י, כ.
 269 על פי תהילים כד, ג.
 270 תהילים עח, נד.
 271 על פי יחזקאל ח, ג; יא, א, ועוד.
 272 בראשית ד, טז.

לחיי עולם. ועם הנשמות הטהורות בתוך רבבות אלפי שנאן,²⁷³ תבא נשמתו להשתחות למלך י"י צבאות²⁷⁴ בבאן.²⁷⁵ ושרפים ומלאכים יתנו לו ביניהם מהלכים²⁷⁶ לבא לפני עליון.

אבכה ואקונן קינה אחר קינה, ו"כ א"כ ב"ו,²⁷⁷ אל ההרים אב"ו ו"נ מ"ק.²⁷⁸ בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר,²⁷⁹ עשי לך אבל גדול מספד תמרורים.²⁸⁰ על לקיחת החכם הנבון, מי יעמוד לנו בעת אימה מחדרים.²⁸¹ איך נ"ש וש"נ,²⁸² והאנחה רבתה בבית ובחוצה. והששון רחוק, והיגון דחוק. והשלום ברח, והאבל צרח. כי קול כחולה שמעתי צרה כמבכירה. הנה לשלום מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, ואקרא מספד במרר, משמר אל משמר.²⁸³ גזע אמונים יהוה²⁸⁴ צעקה ויקוננו במר, ומלאכי שלום יבכיון מר, וצעקים²⁸⁵ בלב חמרמר, וקרא זא"ז²⁸⁶ ואמר. הצור ת"פ.²⁸⁷ פחד פחדנו, וחלחלה אחזתנו, ורעד רעדנו, ובהספד התחלנו, ולבגדינו קרענו, ובאפר התפלשנו, ולארץ נפלנו, וכל איכרינו כשלו. על זאת חלפה נגינה ופלפולי תורה, במספד ואבל וקינים ומרה, על זאת תאבל הארץ לדרי דרא. על אסיפת השם הטוב אבראהים ן כמ"ו יחיא קעטבי ת"נצב"ה.

אבכה ואקונן ביום ובלילה, פתחנו בלילה על לקיחת הרב מתוך הקהלה. הה עליו ועל תורתו, הה עליו ועל תמותו, הה עליו ועל ישרותו, הה עליו ועל צורתו, הה עליו

- 273 על פי תהילים סח, יח.
 274 זכריה יד, פסוקים טז, יז.
 275 לא מובן הקשר מילה זו, ואולי יש לנקד בַבְאָן, והכוונה לנשמות שהוזכרו לעיל.
 276 על פי זכריה ג, ז.
 277 = ואכה כף אל כף בבכי ואנינה.
 278 המשך הפסוק בירמיהו ט, ט: אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה. הפסוק פותח במילים: "על ההרים".
 279 ירמיהו ו, כו.
 280 על פי ירמיה, שם.
 281 על פי דברים לב, כה.
 282 = נקדים שלום ואין שלום נמצא.
 283 על פי נחמיה יב, כד; דברי הימים א כו, טז.
 284 צריך לכתוב: "ירבו". וכן הוא להלן באיגרות ז, ח, י.
 285 צריך לכתוב: "וצועקים". וכן הוא בתחילת האיגרת, וכן באיגרות ב, ז, י.
 286 המשך הפסוק בישעיהו ו, ג: "זה אל זה".
 287 המשך הפסוק בדברים לב, ד: "תמים פעלו".

ועל מעשיו הטובים. לקץ הימין יעמידהו, ומנחל עדניו ישקהו, ויצרור בצרור החיים נשמתו.

מצאף ילא אכותנא יהוד כולאן,²⁸⁸ ובראשם מ"ו יוסף קעטבי, וסיידי יחיא ואבנה, וסיידי דאוד געמולה ואבנה, וסיי[די] מוסא קרחש ועייאלה, וסיי חיים בני²⁸⁹ ואכזה, ושאר אחינו יהוד סורמה וצאפיה גוב"ף. וסיידי מ"ו דאוד ן צאלח, וסיי סלימאן ועיאלה, וסיי פנחס, וסיי יעקוב פאיז ועייאלה, וסיי גנאח חבחי, וסיי שוטבאן ואבנה, וסיי כורצאן ועייאלה, וסיי זאהר רשיד, וסיי דאוד כובאני ועייאלה, וסיי בראהים קנדיל ואכזה, וסיי חמאמי, וסיי יוסף קפרי ועייאלה, וסיי סאלם גמיל, וסיי הארון עוריג, וסיי סלימאן קרחש ועייאלה, וסיי טירי ואבנה, וסיי יחיא צבי ועייאלה, וסיידי יוסף עזירי, וסיי מ"ו מ'צמון מדהלה, וסיי מ"ו יחיא ן מוסא יהודה, וסיי חותי מדהלה, וסיי בראהים קפרוה, וסיי לוי ואבנה, וסיידי חיים מדהלה, וסיי מוסא מנטב ואבנה, וסיי בראהים קרואני ועייאלה, וסיי נעמאן ואבנה, וסיי רשיד ן מוסא קהא, וסיי כורצאן ן יחיא מדאר ואכותה, וסיי סלימאן ערגי ואבנה, וסיי יוסף, וסיי דאוד, ושאר אחינו יהוד כולאן גוב"פ.

קבלו זאת האיגרת. מאת אחיכם יהוד אלגבל, ובראשם יחיא קעטבי, ומוסא וסאלם חתרוש ואבנה, ויוסף ן הארון ואבנה, והארון הנדי ועייאלה, והארון ן סאלם ואבנה, וסעיד ן סאלם, והארון ן סלימאן עואץ ועייאלה, ומוסא ן דאוד זומה, ושאר אחיכם יהוד אלגבל גוב"ף.

הב"ה ישים מיתתו כפרה עלינו ועליכם ועל כל עמו ישראל. וינחם אותנו ואתכם בבנין ירושלים, כאמור כאיש אא"ת כא"א²⁹⁰ ובירושלים תנוחמו.

הלך לבית עולמו, יום שני, ט"י לחודש תמוז, שנת ברנ"ב לשטרות.²⁹¹

בגב האיגרת: תובל זאת האיגרת, בבכי ממררת, ובניחומים גומרת, אל יד צניפי התפארת, הנזכרים באיגרת.

288 הכוונה למקום בצפון תימן, במחוז חידאן.

289 הכוונה לשם משפחה: "קני".

290 המשך הפסוק בישעיהו סו, יג: "אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם".

291 תש"א ליצירה, 14 ביולי 1941.

איגרת ז – מרחשוון תש"ב (1941)²⁹²

פטירת הרב יעבץ בן יעקב

בד"ה. בג"ו.

הנה לשלום מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, ואקרא מספד בלב מר, למול משמר אל משמר. גזע אמונים ירבו צעקה ויקוננו במר, ומלאכי שלום יבכיו מר, וצועקים בקול חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ועצו"ה.²⁹³ צדיק הוא י"י כפ"מ.²⁹⁴ צדיק אתה²⁹⁵ י"י בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו.

אבכה ואקונן ודמעתי אזרים, ונהי אחדש וקולי ארים, במר ומספד בראש ההרים. ודמעתי אזיל כמטרות שמים. אליכם אקראה בעלי לבבות, ברוב יגון והספידות עריבות, ורשפי אש²⁹⁶ וקול בכי ודמעתי קרובות. וכל משכיל יעיין במשכלו וימצאם כאבני צור חצובות, ויבין סוד אחריתו וטיבו שהוא מוכן לכל מקרה וחובות. אשר חוצב בארבעה דברים שהם ארמ"ע ונקראים יסודות, ונרמזים לשם ה' ²⁹⁷ אשר הוא מחייה כל²⁹⁸ וחוקר הלבבות, ²⁹⁹ ודן כל איש כפי גודל עונו אשר המה בעצמותיו רשומות, באיבריו רשומים גם במצחו והוא מודה עלי פשע וחובות. ³⁰⁰ וטוב לאיש אשר יזכור יעודו בחוזק גוף³⁰¹ ויטיב הפעולות, בטרם יום קריבת הנסיעה ויום הדין וחשבון העוונות. וטוב לאיש אשר עסק ושמר יהא נשמר במלאכים סביבות,³⁰² ויעמדו

292 ברשות ישראל צנעני, אשדוד.

293 המשך הפסוק בדברים לב, ד: "ואין עול צדיק וישר הוא".

294 המשך הפסוק באיכה א, יח: "כי פיהו מריתי".

295 מילה מיותרת.

296 על פי שיר השירים ח, ו.

297 כלומר ארמ"ע רמוזים בארבע אותיות של שם הוי"ה.

298 על פי נחמיה ט, ו.

299 על פי ירמיהו יז, י.

300 מבואר בספרי הקבלה כי עוונותיו של אדם נרשמים בעצמותיו, ולכן אין הוא יכול להכחישם ומוכרח הוא להודות בהם. בעצמותיו – ראו ספר הזוהר, מהדורת הרב ראובן מרגליות, ירושלים תש"ל, פרשת שופטים, דף רעה ע"א. באיבריו – ראו למשל בפירוש אור החיים לר' חיים בן עטר, במדבר כג, כא. במצחו – ראו למשל אכלופי, ספר זיכרון שערי שלמה (לעיל הערה 8), עמ' שא.

301 הכוונה בעודו צעיר ולא בזקנותו. כל העניין מכאן ועד "וחשבון העוונות" מיוסד על כמה מקורות, כגון קהלת יב, א; רמב"ם, הלכות תשובה ב, א; ז, ב.

302 על פי תהילים לד, ח. וראו מנחות מג ע"ב.

לפניו הם בשמחה וקול ששון והלילות³⁰³ ורינות. בקול דיבור זכירתם שבחו יהא נקרב למול שוכן ערבות, ומעטרים לו עטרות עם כתרים בגן עדן אשר נקרא רחובו"ת. בכו בכה והשמיעו במר"ה, כי נלקח ארון התורה. אוי ואבוי על הצורה הטהורה, ועל נתינת גופו בעפר המערה.³⁰⁴ אוי כי עוונותינו פגעו בו, ומעינינו נעלם. לבי יחיל בקרבי,³⁰⁵ יראה ורעד יבא בי ו"פ.³⁰⁶ כי יאנ"ב.³⁰⁷ אוי כי נלקח עטרת ראשינו, וחמדת לבבינו, ומאור עינינו. אב בחכמה, אב בענוה, אב ביראה.³⁰⁸ ועתה גלה כבה³⁰⁹ מישאל ומי יביא לנו תמורתו.³¹⁰ מחצות לילה ואילך היה מתעורר מתנומתו, והיה הוגה בתורתו. ודמעתו³¹¹ נוזלות כמו מטרות שחקים, על אורך הגליות ועל שעבוד מלכיות. ובאור היום היה משכים להתפלל בשפתים ערבות, וכל תיבה ותיבה מוציא[ה] מפיו כמונה המעות. אוי ואבוי עליו שהלך למנוחות, וא"ל.³¹²

- 303 מלשון הלל.
 304 = בית קברות. ראו לעיל סעיף ד.
 305 תהילים נה, ה.
 306 המשך הפסוק בתהילים נה, ו: "ותכסני פלצות".
 307 המשך הפסוק באיוב ט, כא: "יד אלוה נגעה בי".
 308 על פי מגילה יג ע"א.
 309 אולי צריך לכתוב "כבוד", כלשון הפסוק בשמואל א ד, כא-כב: "גלה כבוד מישאל".
 310 ירושלמי ברכות ב, ח.
 311 בכתב היד ניקד חולם באות עי"ן. כנראה רצה לתקן שהקריאה תהא בלשון רבים, ודמעותיו, במקביל למילה הסמוכה, ונוזלות.
 312 = ועזב אותנו לאנחות.

פטירת הרב יעבץ בן יעקב: הצילום הוא של איגרת ז

בג

בד

הנה לטוב מולך מרד ועדה אחת קופ' ולפי חמדתך ואקרא חסדך בלב מרד למול משמר א מטקרי
קטע למנועם ידבו עתה ויהוננו במר' ומלאכי יזכור מרד וצניעותם בזה העולם וקרא שר א שר
ואמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט א חמונה ועציה צדיק הוא יז כפול צדיק אתה
יז כפול דרכיו וחסד בכל מעשיו אבכה ואקונן ודמעותי לזרים ונהי אחד ש יקולו לזרים
במר ומספר בחדש הדיים ודמעותי לזרים כמאורות שמים מליכם אקראה בעלי לבבות בחוב
ימך והספדות ערבות ורשפי אש ותלככי ודמעותי קדושות וכל מעשיל יעיי' בס בשכל
וימצאם כחבט עור חצובות יבין סוד אחיות ופיהו שבו מוכן לכל מרה וחזות אש חוצב
בארבעה דברים שהם ארמנו ונכדלים יסודות ונרמזים לטם ה אשר הוא מחיה כל וחוצר הלכנו
וד כל אים בפי גודל עוננו אשר המה בעצמותנו רשונות באיברו רשומים קס במעחו והוא מורה
עלי פטע וחובות וטוב לאים אשר יכור וענו בחסד קס ויטיב הפעולות בטרם יוש' בדיבת הנשיה
ויס הדן וחשבון העונות וטוב לאים אשר עסק שמר יהא נשמר במוסרם סביבות ויעמנו למנו
הם בשמחה ויכל שטון והלילות ודעות בקול ציבור וזכרם שבו היא תכיר למול שוכן עדבור
ומעמקים לו עטרות נש כתמים בן עין אשר נדרא רחובות
בכו בכה והשמעו במרה כעלה ארון התורה או ואביו על הצורה המורה ועל נחמת קופ בעפר
המורה אני כי עונותינו פשענו ומעשנו נעלם לבי וחיל בקרביוה ונעל ובל ביופ
כי יאמר או כעלה עקרת ראשית וחמדת לכבינו ומאור עינינו אז בחכמה אז בענוה אז ביראה
וצהה כלה ככה מישל ומי יבוא לבד תמורתו מחצות לילה ולילה היה מתמודד מתנומתו נהיה
הונה בתורתו ודמעותו נוזלות כמו מנורות שמים על אור הויות ועל שעבוד מלכיות ובאור היום
היה משכיל להתפלל בשפתים ערבית וכל תורה ותורה מעצור מפיו כחונה המעות או ואביו עליו
שהכל למנוחות ואל אבכה ואקונן קא' ואבכה כפ א כפ ב' אבכה וע' ימלך כל אסית מורינו
דרכינו כבוד אבא מור יעבץ תנצבה רוח י' תשחט במן עדן הה עליו ועל ישרות הה עליו ועל
הדתה הה עליו ועל עונותיו הה עליו ועל צדקת הה עליו ועל מעשה לתצ הימ' ועמידה ומנהל
עצמו יאצרו ויצדור בצדור החיים שמתו וילח או השלם ומש' מצאנא א אבותינו יזר אטלה
ויזר מנן ופכלה וצדורה ובראשם מי יחא פש ואחיו ומי יחא פרע ובני' ומי' עבד א ובני' ומי' שלם
א דאוד ומי' יחא ובני' ומי' פסיד א דאוד ומי' יוסף ומי' יעקב ומי' פלימאן ומי' עמי פלס ומי' דאוד
ומי' יחא ומי' מופי ומי' יוסף ומי' פלימאן ומי' יוסף בנ' ובני' פלס ומי' דאוד
ומי' מופי עפתי ומי' אבו פלס ובני' ושאר אחינו יזר אטלה מופי ומי' פלימאן ובני' ומי' יחא
ומי' מופי ובני' ומי' יוסף א' דאוד ובני' ומי' פלימאן ומי' עמי יחא חמדי ובעייה ומי' יוסף
ואחרי' ומי' יחא ובעייה ומי' אברהים ומי' אברהים א' ח' מופי והרן וישראל ומי' יחא א' פנחס ומי' מופי
ומי' ח' יוסף ובעייה ומי' צחצח ובני' מנחס ומי' פסיד דמדי ובני' ושאר אחינו הנכדים מופי קבלו
זאת האיגרת מלת אחים יזר צעדה ובראשם זרע אה יעקב בכמור יעבץ ואבדוק ועבד' ועמי יוסף
ומליאל דמאלי ועמי יחא השלם ועצרה ובני' ופאנא ידמי ובני' ופאנא ידמי ובני' ופאנא ידמי ובני' ופאנא ידמי
ועבד' ובני' ופאנא ידמי ובני' ופאנא ידמי ובני' ופאנא ידמי ובני' ופאנא ידמי ובני' ופאנא ידמי ובני' ופאנא ידמי
ונחם אותנו ואתכם בבית משיחנו ככתוב באים אחת כן אחות ויתקיים מוש בלע המות לאיחא
כל פועל מעל כל הארץ כי ידבר

נפטר לחיי העהב
יום א ה לחודש קדר
לך לך מנחם א הארץ זאף
אשר ארץ

ואשר יא
יחא פלס תשלה
מנחם א הארץ ידסלו בהא
צדקה

תובל זאת האיקרת בכפי ממהרת ובעחומים קומרת איד צעפי התפארת הנזכרים
באיקרת

אבכה ואקונן קא"ק, ואכה כף אל כף ב"ו, עהא"ב ונהי ונמ"ק.³¹³ על אסיפת מורינו ורבינו כבוד אבא מו"ר יעב"ץ³¹⁴ תנצב"ה, רוח י"י תניחנו בגן עדן. הה עליו ועל ישרותו, הה עליו ועל תורתו, הה עליו ועל ענוותו, הה עליו ועל צורתו, הה עליו ועל מעש"ה.³¹⁵ לקץ הימין יעמידהו, ומנחל עדניו יסקהו. ויצרור בצרור החיים נשמתו. וילוח אליו השלום, ומי"ש.³¹⁶

מצאף אלא אכותנא יהוד אטלח, ויהוד מגז, ופללה, וצארה, ובראשם סיי' די' יחיא סעד ואחיו, וסיי' יחיא פרניץ ובניו, וסיי' עבדאללה ובניו, וסיי' סאלם י' דאוד, וסיי' יחיא ובניו, וסיי' סעיד י' דאוד, וסיי' יוסף, וסיי' יעקוב, וסיי' סלימאן, וסיי' עמי סאלם, וסיי' דאוד, וסיי' יחיא, וסיי' מוסי', וסיי' יוסף גמל, וסיי' סעיד, וסיי' סלימאן מטוי, וסיי' יוסף בוני ובנו סאלם ודאוד, וסיי' מוסי' עפגין, וסיי' אבו סאלם ובניו, ושאר אחינו יהוד אטלח גוב"פ. וסיי' כורצאן ובנו, וסיי' יחיא גמל ובניו, וסיי' יוסף י' ח"י דאוד ובנו, וסיי' יחיא י' סעיד, וסיי' עמי יחיא חמדי ובזייה, [ויחיא י' אבראהים גיהאל מחדון],³¹⁷ וסיי' יוסף י' יחיא, וסיי' הרון ובזייהם,³¹⁸ וסיי' אבראהים י' ח"י מוסי' והרון וישראל, וסיי' יחיא י' ח"י³¹⁹ נחס, וסיי' גמיל י' ח"י יוסף ובזייה, וסיי' יצחק ובנו מנחם, וסיי' סעיד דמרי ובנו, ושאר אחינו הנזכרים גוב"פ.

קבלו זאת האיגרת מאת אחיכם יהוד צעדה, ובראשם זר"ע א"ה³²⁰ יעקוב בכמו"ר יעבץ וחבקוק ועבדאללה, ועמי יוסף, וסלימאן דמארי, ואבראהים דמארי, ועמי יחיא השאש ובנו, ועיצה ובניו, וסאלם ירימי ובנו, וסעד ומחבוב ומוסי' עמר, וסעיד צעדי ובנו, וסעיד עמר ואכוה, ושאר אחינו יהוד צעדה.

השם ב"ה ישים מיתתו כפרה עלינו וכע"י.³²¹ וינחם אותנו ואתכם בביאת משיחנו, ככתוב כאיש אא"ת כן אאו"ת.³²² ויתקיים מ"ש³²³ בלע המות לוידאד"מ כל פוע"י³²⁴ מעל כל הארץ כי י"י דבר.

313 על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה (ירמיהו ט, ט).

314 הגרשיים במילה זו הם סימן להדגשה. וראו לעיל סעיף ד.

315 = מעשיו הטובים.

316 = ועל משכבו יבוא שלום.

317 משפט זה כתוב בגליון.

318 תרגום: ונכדיהם.

319 מילה זו נכתבה בפסקה זו ביו"ד אחת.

320 = אבינו הנאסף.

321 = ועל כל עמו ישראל.

322 המשך הפסוק בישעיהו סו, יג: "אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנוחמו".

נפטר לחיי העה"ב,³²⁵ יום א' ה' לחודש,³²⁶ סדר³²⁷ לך לך מו"א³²⁸ אל האר"ץ³²⁹
 אשר אראך.³³⁰ זא"ה.³³¹
 ואע"ר³³² יא עם³³³ יחיא ק' סאלם, תשלחא מגז לאגל ירסלו בהא צארה.³³⁴

בגב האיגרת
 תובל זאת האיגרת, בבכי ממהרת, ובניחומים גומרת, אל יד צניפי התפארת,
 הנזכרים באיגרת.

איגרת ח – תש"ז (1947)³³⁵
 פטירת סאלם בן דאוד עזירי
 בד"ה. בג"ו.
 הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אאו"ע צו"ה.³³⁶ צדיק אתה ה' וישר
 משפטיך. צדיק ה' בכל דרכיו וחב"מ.³³⁷ צדיק הוא ה' כפ"מ.³³⁸

- 323 = מקרא שכתוב.
 324 המשך הפסוק בישיעהו כה, ח: "לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר".
 325 = העולם הבא.
 326 ה' במרחשוון תש"ב, 26 באוקטובר 1941. לציון שנת פטירתו ראו דברי נכדו הרב עובדיה יעבץ בספרו שפתי ישנים, בתוך ספרו אפיקי מים על התורה, ב, [קריית עקרון תשנ"ג], עמ' ח.
 327 רומז לציון פסוק מפרשת השבוע. וראו לעיל איגרת ה, הערה 239.
 328 המשך הפסוק: "מארצך וממולדתך ומבית אביך".
 329 עשה סימני גרשיים, להורות שהוא רומז לארץ החיים. והפסוק: "לך לך" וכו' רומז לפטירת הרב והליכתו לעולם הבא. וראו לעיל סעיף ד.
 330 בראשית יב, א.
 331 כנראה ראשי תיבות של "זו ארץ החיים". במקור נכתבו ראשי התיבות לצד המילה האר"ץ.
 332 = ואדוני עטרת ראשי.
 333 תרגום: הוי דוד.
 334 תרגום: תיקח אותה [ליישוב] מגז, כדי שישלחו אותה [ליישוב] צארה. נראה שהאיגרת נשלחה תחילה ליישוב אטלח, ומבקש מיחיא בן סאלם תושב המקום להעבירה למגז, והם יעבירו אותה לצארה, ומשם כנראה לפללה.
 335 ברשות הרב עובדיה יעבץ, קרית עקרון.
 336 המשך הפסוק בדברים לב, ד: "אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא".
 337 המשך הפסוק בתהילים קמה, ז: "וחסיד בכל מעשיו".
 338 המשך הפסוק באיכה א, יח: "כי פיהו מריתי".

איך נקדים שלום ואין שלום נמצא, כי הצווחה רבתה בבית ובחוצה. איך נקדים שלום והשלום רחק, והאבל דחק. והששון ברח, והיגון צרח. גזע אמונים ירבו צעקה ויקוננו במר, וזועקים בקול חמרמר, וקרא זה אל זה ואמר, הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום יבכיון מר.

אבכה ואקונן קא"ק, על בר אבהן ובר אוריין, דכל קושיות ומלות במ יעיין. אבכה ואקונן ביום ובלילה, ומספד אחדש תוך עם סגולה, קינה א"ק³³⁹ מלה במלה, ואכה כף אל כף בפחד וחלחלה. בעדן גן אלהים תהא נפשו צרורה, אוי ואבוי על הצורה הטהורה, מבאר קושיות בתירוצים ומשנה וגמרא, הלכות ואגדות וסודות התורה, בטוב טעם ודעת³⁴⁰ ונועם והארה, בתואר ובנעימה וגם שפה ברורה,³⁴¹ ה' ישים חלקו עם אברהם ושרה, ומעה"ט³⁴² יהיו לח"י³⁴³ עטרה. אבכה ואקונן קא"ק, ואכה כף אל כף בבכי ואנינה, על ההרים אב"ו ועל נמ"ק.³⁴⁴ על אסיפת השם הטוב כבוד מו"ר סאלם בן דאוד עזירי תנצב"ה. אהה עליו ועל בחרותו, אהה עליו ועל תורתו, אהה עליו ועל ענותנותו, אהה על מעה"ט. ולקץ הימין יעמידהו, ומנחל עדניו ישקיהו, ומזיו שכינתו יהינהו. ויצרור בצרור החיים נשמתו, וישים כבוד מנוחתו וחופתו, ה' הוא נחלתו. וילוח אליו השלום, ועל משכבו יהיה שלום, ככתוב ישעיה' נ.³⁴⁵

מצאף אלי' אכותנא יהוד אלשעף, ובראשם סיי'דין עמי יעיש עזירי, וסיי' יחיא צבי ועיאלה, וסיי' יחיא בן סאלם, וסיי' נעמאן, וסיי' דאוד סלימאן ועיאלה, וסיי' סאלם עראקי כהן צדק, וסיי' סעיד נסי ובניו, וסיי' עואץ ובנו, וסיי' סלימאן שוכר ואחיו, וסיי' מחלי קרחש ואחיו, וסיי' סאלם צביה ובנו. ואצחאבנא יהוד³⁴⁶ קרחאו, ובראשם סיי' עמי מוסא בן יחיא ועיאלה, וסיי' סעיד בן יחיא ובנו, וסיי' מחלי ובניו, וסיי' יוסף קרחש, וסיי' גמיל בן יוסף, וסיי' סאלם בן יחיא ועיאלה, וסיי' מחלי בן סעיד מוסא, וסיי' סעיד עומראן, ושאר אחינו גוב"ף.

339 = אחר קינה.

340 על פי תהילים קיט, סו.

341 צפניה ג, ט.

342 = ומעשיו הטובים.

343 = חי העולמים (כינוי לקב"ה).

344 המשך הפסוק בירמיהו ט, ט: "אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה.."

345 יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוהו (ישעיהו נז, ב).

346 תרגום: וחברנו יהודי.

קבלו זאת האיגרת מאת אחיכם יהוד סאקין, ובראשם סיי' עמי יחיא בן סעיד ובנו, וסיי' סעיד מדהלה ובנו, וסיי' צאלח זאהר ובנו, וסיי' בנימין ובניו, וסיי' דאוד זאהר ובניו, וסיי' חיים זאהר, ושאר אחינו גוב"ף.

נפטר יום ה' ט' לחדש שבט שנת ברנ"ח,³⁴⁷ ס' [דר] יילו"ת.³⁴⁸
השם ב"ה ישים מיתתו כפ"ה עלינו ועליכם ועל כל ישראל, וינחם אותנו ואתכם בבנין בהמ"ק,³⁴⁹ ככתו' [ב] כאא"ת כאאו"ת,³⁵⁰ וכתו' [ב] בלע הלוידימכ"פ³⁵¹ וחרפת עמו יסיר מכהכ"ד,³⁵² אמן.

איגרת ט – המחצית הראשונה של המאה העשרים³⁵³

פטירת הדייה בת יוסף ברכה

בד"ה.

הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל או"ע³⁵⁴ צדיק וישר הוא. צדיק אתה ה' וישר משפטיך. צדיק הוא ה' כפ"מ.³⁵⁵

איך נקדים שלום ואין שלום נמצא, והאנחה בבית ובחוצה. והיגון דחק, והששון רחק. איך נקדים שלום מתוך אבל, וצירים אחזונו וחבל.³⁵⁶ אבכה ואקונן קינה אקוכעכב"ו,³⁵⁷ על ההרים אשא בכי ונהי ועל גאות מדבר קינה. על אסיפת אמי הכבודה והצנועה והנכבדת הדייה בנת יוסף ברכה, שהלכה למנוחות, ועזבה אותנו לאנחות, תנצב"ה. עולם חשך בעדינו. אהה עליה ועל נעימותה, אהה עליה ועל מעשיה הטובים, אהה עליה ועל ישרותה. ילוה אליה השלום, ועל משכבה יהיה

347 לשטרות, תש"ז ליצירה, 30 בינואר 1947.

348 = ה' ילחם לכם ואתם תחשון (שמות יד, יד).

349 = בית המקדש.

350 = כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנוחמו (ישעיהו סו, יג).

351 המשך הפסוק בישעיהו כה, ח: "המות לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים". בכתב היד חסרה אות של שם ה'.

352 המשך הפסוק בישעיה, שם: "מעל כל הארץ כי ה' דבר"ו.

353 ברשות שלום צברי, קרית עקרון.

354 המשך הפסוק בדברים לב, ד: "אמונה ואין עול".

355 המשך הפסוק באיכה א, יח: "כי פיהו מריתי".

356 על פי ישעיהו יג, ח; כא, ג.

357 המשך הפסוק בירמיהו ט, ט: "אחר קינה ואכה כף על כף בבכי ואנינה".

שלום. כדכתיב יבוא שלום ינוחו עמאנ³⁵⁸. השם ב"ה ישים מיתתה כפרה עוועב"י, אכיר³⁵⁹.

מצאף אלא אכותנא יהוד צעדה, סידי גדי³⁶⁰ יחיא אבן סאלם ועיאלה, והרון עפגין, וסידי מורי ורבי יעקוב, וסיי[די] עמי אברהים ועיאלה, ועמי סאלם ו סאלם, וסיי עמי יחיא מצמון, וגדי יחיא דמארי, ועמי מעין ירימי, וסיי יחיא עמרנני ואכזה, ושאר אכותנא יהוד צעדה.

קיבלו³⁶¹ זאת האיגרת מאת אכותכום³⁶² יהוד באקם, דאוד אבן חי יוסף אבן סעיד, וסעיד ויחיא גבל, ואחסן גמאזה, ויעקוב בזייה, וסאלם ו יוסף ברכה. השם ב"ה ינחם אותנו ואתכם³⁶³ בבנין ירושלים, כאמור כאאתנ[כאא] ו"ת³⁶⁴ וכתוב בלע המות לזידמכפ³⁶⁵.

כגב האיגרת: תוכל זאת האיגרת, בככי ממררת, ובניחומים גומרת, אל יד צניפי התפארת, הנזכרים באיגרת.

איגרת י – תשי"ד (1954)³⁶⁶

פטירת הדייה בת סלימאן צברי

בר"ך³⁶⁷

הנה לשלום מר לי מר, רעדה אחזה גופי ולבי חמרמר, ואקרא מספד במרמר³⁶⁸, משמר אל משמר. גזע אמונים ירבו צעקה ויקננו במר, ומלאכי שלום יבכיון מר,

358 המשך הפסוק בישעיהו נז, ב: על משכבותם הולך נכוחו.

359 = עליה ועלינו (או עלינו ועליכם) ועל עמו בית ישראל, אמן כן יהי רצון.

360 תרגום: סבי.

361 צריך לכתוב: "קבלו".

362 תרגום: אחיכם.

363 המילה "אתכם" נכפלה בטעות.

364 כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם וברושלם תנוחמו (ישעיהו סו, יג). בכתובת ראשי התיבות נשמטו מספר אותיות.

365 המשך הפסוק בישעיהו כה, ח: "לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים".

366 ברשות משה בן יחיא בן סלימאן ערגי, פתח תקוה.

367 נראה שצריך לכתוב כמו בפתיחה של שאר האיגרות: בר"ה. בר"ד פתורנו בריך רחמנא דסייען, ואינו מתאים כאן.

368 נראה שצריך לכתוב: "בלב מר". השוו לעיל בפתיחה של איגרת ז.

וצועקים בקול חמרמר, וקרא זה אל זה³⁶⁹ ואמר. הצור תמים פעלו כי כל דרכיו מאוועצו"ה.³⁷⁰ צדיק אתה³⁷¹ יי בדוב"מ,³⁷² צדקתך צדק לעולם ו"א.³⁷³ איך נקדים שלום ואין שלום נמצא, והאנחה רבתה בבית ובחוצה. והששון רחוק, והיגון דחוק. והשלום פרח, והאבל צרח. מי יביא לנו תמורה, מי יעמוד לנו ביום זעם³⁷⁴ וצרה. אבכה ואקונן³⁷⁵ קא"ק, ואכה כף אל כף בבכי ואנינה, על האשה הכבדה³⁷⁶ והנעימה, הדייה בנת סלימאן אצברי תנצב"ה, שהלכה למנוחות, ועזבה אותנו לאנחות. רוח יי תניחנה בג"ע. וילוה אליה השלום,³⁷⁷ ועל משכבה יהיה שלום.³⁷⁸ ויצרור³⁷⁹ בצרור החיים נשמתה, וישים כבד³⁸⁰ מנוחתה, יי הוא נחלתה. מצי'אף ילא אכותנא יהוד אלגמעה, ובראשם³⁸¹ סידי סעיד ׳ן' סלימאן, וסיי'דין] חיים, וסיי' יוסף ׳ן' סאלם ובנו. קבלו זאת האיגרת מאת אחיכם יהוד אלקיף, ובראשם³⁸² סאלם ׳ן' סעיד, ודאוד ׳ן' סעיד, ויוסף ׳ן' סעיד, והארון ׳ן' סלימאן ועיאלה, והארון ׳ן' סלימאן ויחיא אלוה,³⁸³ ומטרוד ׳ן' סאלם, ויחיא כובני.³⁸⁴

- 369 במקור נכתב: "זא אל זא".
 370 המשך הפסוק בדברים לב, ד: "משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא".
 371 מילה מיותרת.
 372 המשך הפסוק בתהילים קמה, ז: "בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו".
 373 המשך הפסוק בתהילים קיט, קמב: "ותורתך אמת".
 374 יחזקאל כב, כד.
 375 במקור נכתב: "ואקונין".
 376 הניקוד במקור. במקור ניקוד בבלי מעל האות ב.
 377 במקור נכתב: "השולם".
 378 במקור נכתב: "שולם".
 379 במקור נכתב: "ויצרר".
 380 הניקוד במקור.
 381 במקור נכתב: "וברושם".
 382 במקור נכתב: "וברושם".
 383 תרגום: אֲחִיו.
 384 מיעוט האנשים הנזכרים הוא מחמת שרבים כבר עלו לארץ.

השם ב"ה ישם מיתתה כפרה עלינו ועליכם וכע"י. וינחם אותנו ואתכם בבנין ירושלים, כאמור כאיש אאתכאאו"ת,³⁸⁵ וכתוב בלע י"י³⁸⁶ לואדמכ"פ.³⁸⁷ נפטרה יום חמישי לחדש שבט י"ז בו, שנת ברס"ה.³⁸⁸

סיכום

איגרות בשורת הפטירה שהוצגו ונדונו במאמר הן מהמאה העשרים ואופייניות ליהודי צפון תימן. לאחר הצדקת הדין בפתיחת האיגרת מובאים דברי קינה על הנפטר ומעלותיו, וכן נרשמו שמות הקהילות ושמות הנמענים שאליהם נשלחה האיגרת, ולאחר מכן שם הקהילה של הנפטר בצירוף שמות המיידעים, שהם קרוביו וידידיו של הנפטר, ותאריך הפטירה. האיגרת נקראה בכל אחת מהקהילות המיועדות שנרשמו בה, ולאחר מכן הועברה לקהילה אחרת וכן הלאה, עד השלמת רשימת הנמענים. דרך האיגרות הנזכרות נחשפנו מעט להיסטוריה הקהילתית של יהדות צפון תימן ולשמותיהם של רבנים ואישי ציבור חשובים ששמש נמחק מעל דפי ההיסטוריה. האיגרות מלמדות על נוהל ספציפי שפיתחו לעצמם יהודי צפון תימן בתחום הדתי-קהילתי. דבר זה מיתוסף על מאפיינים מיוחדים של יהודי צפון תימן בתחומים נוספים, כמו הייחוד באורחות החיים החברתיים, דבר שהתבטא בלבושם המהודר, הדומה לסביבה הכללית, וכן בחירות היחסית שהייתה להם עם שכניהם המוסלמים. בתחום הדתי הם התאפיינו בנהייתם אחר תורת הקבלה ובהשפעת השולחן ערוך על פסיקתם.

385 המשך הפסוק בישעיהו סו, יג: "אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו".

386 צריך לכתוב כלשון הפסוק: "המות".

387 המשך הפסוק בישעיהו כה, ח: "לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים".

388 לשטרות, תשי"ד ליצירה, 21 בינואר 1954.

